

1967

STICHTING
MENNO VAN COEHOORN

JAARVERSLAG

1967

OVER

1967

STICHTING MENNO VAN COEHOORN

opgericht 18 april 1932

Beschermheer:

Z.K.H. Bernhard Prins der Nederlanden

J A A R V E R S L A G

o v e r

1 9 6 7

J. Sneep

De Stichting, genoemd naar Nederlands grote vestingbouwkundige, Menno baron van Coehoorn (1641 - 1704), directeur-generaal der fortificatiën onder Koning-Stadhouder Willem III, stelt zich ten doel:

"de instandhouding te bevorderen van oude, buiten gebruik gestelde vestingwerken in Nederland als gedenktekenen van geschiedenis en kunst en als natuurmonumenten, zodoende bij te dragen tot het bewaren van zinnrijke overblijfselen en eerbiedwaardige tradities uit ons nationaal verleden en tevens in het Nederlandse volk de zin voor kunst- en natuurschoon te ontwikkelen en te bevorderen."

(Art. 2 der Statuten)

WILLEM HENDRIK SCHUKKING
1886 - 1967

TER NAGEDACHTENIS

WILLEM HENDRIK SCHUKKING

geb. 17-2-1886, overleden 1-5-1967

Erelid van de Stichting

De kolonel-titulair der genie b.d. W.H. Schukking heeft van de oprichting van de stichting in 1932 af deel uitgemaakt van haar bestuur.

Reeds spoedig, in 1934, trad hij toe tot het dagelijks bestuur, als secretaris. Die functie heeft hij met onderbrekingen, tot 1956 vervuld. Ook daarna bleef hij, als adviseur, lid van het dagelijks bestuur.

In de lange jaren heeft hij, tot het laatst toe, met ijver, toewijding en volharding zijn bestuursfuncties vervuld.

Maar bovenal moeten naar voren worden gebracht zijn uitgebreide kennis op het gebied van de oude vestingbouw, zijn onverflauwde ijver bij het uitdragen van de doelstelling van de stichting, zijn bronnenkennis, en zijn vele gedegen publicaties op het gebied van de oude vestingbouw in ons land. Het is een gelukkige omstandigheid, dat hij zovele resultaten van zijn onderzoek heeft neergelegd in die publicaties, zodat een groot deel van de door hem vergaarde kennis toegankelijk is gebleven. Omdat die publicaties over velerlei periodieken en boeken zijn verspreid is, mede ter ere van zijn nagedachtenis, een lijst ervan samengesteld, en als bijlage II in dit jaarverslag opgenomen.

*Een deel van zijn bronnen en een boeken-
kast zijn door de familie Schukking be-
langeloos afgestaan aan de stichting,
waarmede zij ons zeer heeft verplicht.*

Het dagelijks bestuur.

INLEIDING

"Dit is die plig van die volk om te sorg dat dit wat hy geërf het, behouwe bly."

(Uit: Bulletin 15 van de Stichting Simon v.d. Stel)

Weer een jaar ging in het bestaan van de Stichting voorbij. Dit is het zeven en dertigste in de reeks schriftelijk uitgegeven verslagen en het twaalfde van ondergetekende als secretaris. Het was een jaar waarin bijzondere oplettendheid gevraagd werd en waakzaamheid, teneinde zo mogelijk te voorkomen dat slopers van waardevolle objecten ongestoord hun gang zouden kunnen gaan. Een jaar van waken voor het behoud van wat "die volk geërf het", zoals onze Zuid-Afrikaanse stamverwanten, blijkens het motto boven deze inleiding, zeggen; ook voor wat betreft de produkten van militaire bouwkunst uit het verleden. Veelvuldig zijn de plaatsen in de wereld, waar voorbeelden van onze Oud-Nederlandse vestingbouwkunst te vinden zijn en ook daarop mogen wij trots zijn.

Niet altijd zijn het, zoals in onze lage landen, werken met wallen van aarde, al of niet gereve-teerd of met meer of minder brede watergrachten. Menigmaal zijn deze, vaak door Hollandse ingenieurs gebouwde, verdedigingswerken opgetrokken van steen.

Wij denken hierbij aan de Kastelen van Kaapstad en Jacatra, met hun specifiek Oud-Nederlandse grondslag; zij waren opgetrokken van koraalsteen. Zo waren ook de muren waarbinnen de stad Batavia zelf (sedert 1636) was besloten. Rondom deze v.m. vestingstad waren in een kring, met een straal van 4 à 5 km, kleinere sterkten opgericht, zoals de schansen, het reeds genoemde Jacatra, Noordwijk, Rijswijk, Vijfhoek, alsmede de sterkte Antjol en

het fort Ankee. Alle gebouwd in 1656-'57. Ook elders in de archipel zijn vele forten e.d. gebouwd. (Zie hierover: D. de Jongh "Het Krijgswezen onder de V.O.C." 's-Gravenhage 1950). We denken ook aan de forten Zeelandia en Nieuw Amsterdam in Suriname, waarvan het eerste geheel van steen is opgetrokken en het laatste van aarde, met loodrecht op de defensielijn staande flanken en tenailles voor de courtines (Ruse). Maar ook buiten de gebieden, die beheerst werden door de Oost- en West-Indische Compagnieën, worden ook nu nog een menigte forten met een Oud-Nederlands tracé aangetroffen.

Door eigen aanschouwing kennen wij b.v. het fort Niagara in de staat New York, onregelmatig van vorm, maar met één uitgesproken Oud-Nederlands front, met gereveteerde wallen, gekazemateerde flanken, en daarvoor liggend een aarden rave-lijn.

Ook de gerestaureerde en op toeristisch gebruik ingestelde forten Ticonderoga in de Staat New York, McHenry in de Staat Maryland en Marion of Castillo de San Marcos in Florida, zij hebben een Oud-Nederlands tracé. Naast de genoemde forten zouden in alle delen van de wereld nog veel meer voorbeelden kunnen worden aangehaald van v.m. activiteiten van de Hollandse vestingbouwers niet alleen, maar ook vele buitenlanders die hun systemen hebben nagevolgd.

Een reden te meer o.i. om hun namen en de resultaten van hun werk binnen onze eigen grenzen, in stand te houden en voor vernietiging te behoeden. Dat was ook onze taak weer in het afgelopen jaar. Wij zagen ons daarin weer gesteund door de belangrijke medewerking van verschillende instanties, waarvan in het bijzonder de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, de Rijksgebouwendienst, Staatsbosbeheer en de Dienst der Domeinen te noemen zijn.

Ook onze correspondenten hadden hierin een belangrijk aandeel.

Tenslotte, maar niet op de minste plaats, memoreren wij de financiële bijstand welke wij ook weer in het verslagjaar mochten ontvangen van de Afd. O.K.N. van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, het Provinciaal Bestuur van Noord-Brabant, het Gemeentebestuur van Willemstad en een groot aantal andere gemeenten, alsmede van onze donateurs en begunstigers.

Voor hun aller medewerking, op welke wijze ook ontvangen, betuigen wij gaarne onze dank.

Tegen de aanmelding van een viertal gemeenten, die zich als donateurs opgaven, moesten wij er één afschrijven. Het aantal begunstigers dat wij mochten inschrijven bedroeg 15; helaas echter moesten daartegenover, om verschillende redenen, 11 worden afgevoerd.

Het meest betreuren wij hen, die ons door de dood ontvielen.

B E S T U R E N

HOOFDBESTUUR

Zoals te doen gebruikelijk is, werd ook weer aan de Beschermheer van de Stichting een exemplaar van het jaarverslag aangeboden, waarvoor namens Z.K.H. een dankbetuiging werd ontvangen.

Een zeer groot verlies moest de Stichting in dit jaar boeken door het overlijden van een van zijn oudste en meest actieve voorvechters, de heer W.H. Schukking, Erelid, oud secretaris en adviseur. Elders in dit jaarverslag wordt aan zijn heengaan een afzonderlijke necrologie gewijd.

Tijdens de jaarvergadering van het Hoofdbestuur werd tot lid van het dagelijks bestuur benoemd de heer W.F.K. Engelbrecht, die reeds als vertegenwoordiger van de Minister van Defensie in het hoofdbestuur zitting had. In het eind van het jaar werd de heer Engelbrecht, na een schriftelijk referendum hierover onder de leden van het hoofdbestuur, aangewezen om van functie te wisselen met de voorzitter, de heer L.J. Spanjaardt Speckman, die reeds op de vorige jaarvergadering de wens te kennen had gegeven, als voorzitter af te treden.

De heer Spanjaardt Speckman neemt nu in het dagelijks bestuur de plaats in van wijlen de heer Schukking, n.l. als adviseur.

Het mocht niet gelukken uit de kring van de Rijksgebouwendienst een opvolger te vinden voor de heer ir. J.J.H. Aangenendt, die wegens pensionering als lid van het hoofdbestuur heeft bedankt. Wel zegde de opvolger van de heer Aangenendt aan het stichtingsbestuur alle medewerking toe.

De heer A. Bicker Caarten, die van nã de bevrijding een actief lid is geweest van het hoofdbestuur, vertegenwoordigende de Vereniging De Hollandse Molen, ging met pensioen, ging in het oosten van het land wonen en legde zijn functie

in onze Stichting neer. In hem ging een zeer belangstellend bestuurslid heen. De Hollandse Molen wees in zijn plaats aan de heer jhr. ir. A.L. van den Brandeler te 's-Gravenhage.

In verband met zijn benoeming tot Directeur Oudheidkunde van CUREMA nam de heer mr. R. Hotke ontslag als lid van ons hoofdbestuur. Zijn opvolger als hoofddirecteur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, de heer mr. J. Kolf te Arnhem, nam zitting in ons hoofdbestuur.

Verder ontstond er nog een vacature, door de pensionering van de heer H. Bakker, die voor het contact met de Dienst der Domeinen in het hoofdbestuur zitting had.

De heer W.A. van Ravestijn te 's-Gravenhage, opvolgend functionaris als Hoofddirecteur der Domeinen, vonden wij bereid, onder approbatie van het Hoofdbestuur, de heer Bakker op te volgen. De heer ir. E.J.S.G. Boissevain werd in het hoofdbestuur gekozen in plaats van mr. J. Vink, de afgetreden Directeur-Generaal van de Rijks Planologische Dienst.

DAGELIJKS BESTUUR

In de loop van het verslagjaar mochten wij weer beschikken over de ruimte in het gebouw van de Rijksgebouwendienst, voor het houden van de maandelijkse vergaderingen en het bergen van het steeds in omvang en belangrijkheid toenemende archief van de Stichting.

Helaas bereikte ons kort geleden het bericht dat deze Dienst groot gebrek begint te krijgen aan deze lokaliteit, zodat uitgezien moet worden naar een andere geschikte gelegenheid.

Uit de mededelingen onder HOOFDBESTUUR blijkt dat ook in de samenstelling van het dagelijks bestuur wijziging is gekomen.

STAAT VAN DIENST leden van het Dagelijks Bestuur
gedurende de jaren 1928 - 1968.

Voorzitters:

C.J. Snijders	26- 4-1928 tot	1- 7-1935
W.R.A. Slicher	1- 7-1935 tot	9-11-1942
H.P.J. Bloemers	1945 tot	16- 9-1947
W.H. Cool	25-11-1947 tot	1-11-1956
L.J. Spanjaerd		
Speckman	1-11-1956 tot	26- 1-1968
W.F.K. Engelbrecht	26- 1-1968 tot	heden

Ondervoorzitters:

J.Th. Boelen	1932-1945
L.J. de Lagh	1945-1959
J.J. de Wolf	1959-1964
Ch.C. v.d. Vlis	1964-heden

Secretarissen:

H.R. Boeree	1928-1934
W.H. Schukking	1934-1949
ir. H. Weezeman	1949-1951
W.H. Schukking	1951-1956
C.A. de Bruijn	1956-heden

Adj. secretarissen:

L.J. de Lagh	1937-1945
A.H. Mohr	1947-1948
H.J. Schoolland	1948-1950
J.H. Ackerstaff	1950-1951
mr. P.J. v.d. Mark	1951-heden

Penningmeester:

Jhr. ir. Six van Wimmenum 1932-heden.
Gedurende de bezettingsjaren nam hij alle functies van het dagelijks bestuur waar, wegens het in krijgsgevangenschap zijn der overige leden.

Adviseurs:

W.H. Schukking	1956-1967
W.F.K. Engelbrecht	1967-1968
L.J. Spanjaerd Speckman	1968-heden

JAARVERGADERING VAN HET HOOFDBESTUUR

Het was op donderdag 27 april dat het hoofdbestuur van de Stichting te Voorburg, in de vergaderzaal van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, bijeenkwam voor de jaarlijkse vergadering. Inclusief vijf leden van het dagelijks bestuur waren 17 leden opgekomen, terwijl 10 leden berichten van verhindering hadden gezonden. Hieronder was helaas ook het erelid van de Stichting, de heer W.H. Schukking, die kortgeleden na een ongeval op straat in een ziekenhuis was opgenomen. Later, tijdens de vergadering, werd besloten aan de heer Schukking telegrafisch de beste wensen van de vergadering en een stoffelijke attentie te doen bezorgen. Helaas, een week later moesten wij hem uitgeleide doen op zijn laatste gang.

De vergadering stond onder de leiding van de heer L.J. Spanjaardt Speckman, die gelukkig weer zover hersteld was dat hij in deze vergadering als praeses kon optreden. Alleen stelde hij, bij het punt verkiezingen, in het uitzicht toch in de loop van het jaar te willen aftreden. De heer Speckman hoopt zich daarna volledig te kunnen geven aan de taak om onze Stichtingsuitgave "ATLAS van historische vestingswerken in Nederland" te voltooien.

Bij de behandeling van het jaarverslag werden door de leden van het hoofdbestuur verschillende vragen gesteld, o.a. over de Rijkssubsidie en de twee hardstenen gedenkplaten op het fort bij IJmuiden, die naar de mening van de vragensteller behouden dienen te worden indien de resten van dit v.m. pantserfort verder zullen worden opgeruimd. Verder over de forten Buursteeg en Pan-nederden, alsmede over de vestingwerken van Heusden en Den Helder.

Over de vestingwerken rondom Den Helder werd gerapporteerd dat deze zich in een slechte toe-

stand bevinden en het gemeentebestuur er wel iets aan zou willen verbeteren, doch dat de nodige gelden hiervoor helaas ontbreken. In dit verband kwam ook de toestand van de lunet aan de Donge te Geertruidenberg ter sprake; verkoop aan de Gemeente Raamsdonkveer, die er plannen in het vlak van de recreatie mee zou hebben, zou misschien uitkomst kunnen brengen.

De financiële controlecommissie, bestaande uit de heren: J.L.H.A. Antoni, W.F.K. Engelbrecht en H. Weezeman, die bij monde van de heer Antoni verslag uitbracht, stelde voor, in het vervolg een meer overzichtelijke opstelling van de cijfers te geven, door vereenvoudiging van de geldelijke administratie. Dit voorstel werd met instemming aanvaard.

Voor het jaar 1967 werden in de controlecommissie benoemd de heren J. Belonje, E.J.S.G. Boissevain en H. Weezeman.

Bij de verkiezingen werden de aftredende heren Ch.C. van der Vlis, jhr. Six van Wimmenum, De Bruijn, Schukking, Overdijkink en De Wolf van het hoofdbestuur en de heer P.J. van der Mark van het dagelijks bestuur opnieuw benoemd en de heren E.J.S.G. Boissevain in het hoofdbestuur en W.F.K. Engelbrecht in het dagelijks bestuur gekozen.

Een voorstel om weer over te gaan tot het drukken van een NAAM- en ADRESLIJST werd afgewezen op grond van de te hoge drukkosten.

Ten aanzien van de uitgave van een propaganda-folder werd niet uitgesloten geacht dat hiervoor van het Ministerie van CUREMA een subsidie zou kunnen worden verkregen.

De rondvraag bracht de volgende zaken aan de orde:

1. Wanneer kan de volgende aflevering van de Atlas van historische vestingwerken worden tegemoet gezien. Geantwoord werd dat Zuid-Holland in het jaar 1968 zal kunnen verschijnen.

2. Burgemeester Bouman van Willemstad deelde mede dat getracht zal worden door het plaatsen van borden, het storten van vuil langs de vestingwerken tegen te gaan. Hij wijst op de slordige toestand waarin bastion VII zich bevindt en deelt mede dat de gemeente overweegt, het door Domeinen af te stoten zgn. Mauritshuis aan te kopen.
3. De heer Engelbrecht deelt mede dat te Breda nog een poging wordt gedaan om het enige overblijfsel van de v.m. vestingwerken, het reduit van lunet B, van slooping te redden.
4. De heer Hotke doet de suggestie, bij Shell pogingen aan te wenden deze maatschappij te bewegen ook eens als jaarlijks geschenk een boekje over historische vestingwerken aan te bieden.
5. De heer Belonje wijst op het belang van de archieven der Franse Genie te Parijs, waarvan een inventaris bestaat.

Nadat de secretaris openlijk dank heeft gebracht aan de heer Weezeman voor het samenstellen van het vervolgregister op de jaarverslagen, sluit de voorzitter deze vier en dertigste jaarvergadering van de Stichting, aan het eind van zijn vijf en dertigjarig bestaan.

FINANCIËEL OVERZICHT

Gewoontegetrouw volgt onderstaand een overzicht van de baten en lasten van de Stichting betreffende het jaar 1967, waarbij te uwer oriëntatie eveneens de desbetreffende bedragen van het jaar 1966 zijn vermeld.

Het voordelig saldo "Algemeen" bedraagt in 1967 f 755,59; in 1966 beliep dit saldo f 871,66.

Het voordelig saldo van de exploitatie "Willemstad" (afzonderlijk aangegeven op het overzicht) heeft in 1967 f 644,11 bedragen, terwijl dit saldo in 1966 f 2.181,90 beliep.

Het op de balans per ultimo 1967 voorkomende saldo-verlies ad f 3.216,17 is als volgt samengesteld:

Jaar	Saldo "Algemeen"		Saldo "Willemstad"		Saldo "Stichting"
	Voordelig	Nadelig	Voordelig	Nadelig	Nadelig
1965	f 1.369,93	f --,--	f	f 9.039,36	f 7.669,43
1966	" 871,66	" --,--	" 2.181,90	" --,--	" 4.615,87
1967	" 755,59	" --,--	" 644,11	" --,--	" 3.216,17
	-----	-----	-----	-----	-----
Saldo	f 2.997,18	f --,--	f 2.826,01	f 9.039,36	f
	" --,--	" 2.997,18	" 6.213,35	" --,--	" 3.216,17
	-----	-----	-----	-----	-----

In de periode 1965 t/m 1967 heeft derhalve uiteindelijk de exploitatie "Willemstad" een nadelig saldo opgeleverd van f 6.213,35
 terwijl "Algemeen" in deze periode een voordelig saldo aangeeft van " 2.997,18
uiteindelijk een nadelig saldo gevende van f 3.216,17.

	<i>Lasten</i>		<i>Baten</i>	
	1967	1966	1967	1966
<u>Algemeen</u>				
Contributies	f	f	f 2.025,50	f 2.716,50
Interest	"	"	" 807,70	" 931,70
Bijdragen derden	" 35,--	" 35,--		
Secretariaat	" 664,87	" 631,27		
Diverse kosten	" 1.041,74	" 1.067,27		
Toevoeging aan fondsen	" 1.136,--	" 1.043,--		
	f 2.877,61	f 2.776,54	f 3.633,20	f 3.648,20
<u>Voordelig Saldo</u>	" 755,59	" 871,66	"	"
	f 3.633,20	f 3.648,20	f 3.633,20	f 3.648,20
<u>Willemstad:</u>				
Diverse opbrengsten	f	f	f 558,50	f 488,50
Bijdragen Rijk, Provincie en Gemeente	"	"	" 9.350,--	" 11.100,--
Lonen, Sociale lasten	" 8.880,97	" 8.963,29		
Diverse onderhoud	" 96,20	" 57,40		
Diverse kosten	" 287,22	" 385,91		
	f 9.264,39	f 9.406,60	f 9.908,50	f 11.588,50
<u>Voordelig Saldo</u>	" 644,11	" 2.181,90	"	"
	f 9.908,50	f 11.588,50	f 9.908,50	f 11.588,50

STUDIE-COMMISSIE

De samenstelling van de commissie was:

Voorz.: W.H. Schukking te 's-Gravenhage

Secr. : C.A. de Bruijn te Oegstgeest

Leden : dr. J. Belonje te Alkmaar

A.H. Mohr te Ede

L.J. Spanjaardt Speckman te 's-Gravenhage

De commissie leed in de maand mei van het jaar een smartelijk en welhaast onherstelbaar verlies, doordat de voorzitter, de heer W.H. Schukking door de dood werd weggenomen. Tientallen jaren is hij de centrale figuur geweest die steeds weer de werkzaamheid wist te doen opleven.

Zelf begaafd met een onuitputtelijk geheugen, wist hij steeds aan te wijzen waar het een of ander betreffende de geschiedenis van de Nederlandse vestingbouw te vinden was.

Hij was de ziel van het zo omvangrijke werk dat het samenstellen van de Atlas van historische vestingwerken met zich meebrengt. Het was zijn vurigste wens dit werk voor zijn heengaan te kunnen voltooien.

Het tot een goed einde brengen van deze Stichtingsuitgave is een ereschuld aan de nagedachtenis van Willem Hendrik Schukking.

De commissie prijst zich gelukkig dat de heer L.J. Spanjaardt Speckman bereid en genegen is gevonden om het werk van de heer Schukking, als leider van de studie-commissie over te nemen.

Bij het voltooien van de aflevering Zuid-Holland waren vele moeilijkheden te overwinnen. Ook was bij het samenstellen van de tot dusver verschenen afleveringen de ervaring opgedaan, dat het nodig is meer kritisch te staan tegenover de bronnen, en dat het nodig is meer kaarten, tekeningen en archivalia te raadplegen, dan bij de eerste afleveringen is geschied.

Als gevolg van het snelle tempo, waarnaar aanvankelijk werd gestreefd, zijn onvolledigheden en misvattingen ingeslopen. Het dagelijks bestuur is voornemens aan het volgende jaarverslag een bijlage toe te voegen met aanvullingen en verbeteringen van de eerder verschenen afleveringen.

Met de Directeur van het Prins Bernhardfonds is overeen gekomen, dat, zeer bijzondere omstandigheden daargelaten, de aflevering Zuid-Holland dit jaar (1968), de aflevering Zeeland in 1970, de aflevering Noord-Brabant in 1972 en aflevering Limburg in 1973 zullen verschijnen.

CORRESPONDENTEN

Door samenvoeging van de gebieden Veluwe, Neder-Betuwe en het deel van Utrecht, waarin de werken van de v.m. Grebbelinie zijn gelegen, is een nieuw rayon ontstaan.

Het kreeg nummer XVIII en het dagelijks bestuur was zo gelukkig de heer L.H. Postma, Leraar in de geschiedenis en oud reserve-officier te Ede, bereid te vinden in dit rayon als correspondent van de Stichting op te treden.

Vooraf in verband met de toekomstplannen van de Recreatiegemeenschap VELUWE met de Gelderse Vallei en de daarin gelegen werken van de Grebbelinie, kan dit nieuwe rayon van grote betekenis worden.

Correspondent is niet de minst belangrijke functie in onze stichtings-organisatie. Wij zouden hen de voelhorens van het dagelijks bestuur kunnen noemen. Reeds vele jaren is door verscheidenen van hen vruchtdragend werk voor de Stichting verricht. Met dankbaarheid zien wij ook dit jaar weer terug op de vele nuttige aanwijzingen en rapporten welke ons van die zijde hebben bereikt.

Tot ons kwamen belangrijke mededelingen o.a. van de heren L.J. Morreau, H. Stam, ir. J.D.M. Bardet,

dr. J. Belonje, J. Klok, Mvr. mr. C. Kannegietter.

Belangrijk werk werd vooral verricht door de correspondent van Willemstad, de heer W. Maris, die gedurende de tijd dat de nieuwe erfpacht met het Rijk nog niet is geregeld, namens de Dienst der Domeinen als beheerder van de vestingwerken is opgetreden. Een extra woord van dank daarom aan hem.

CONTACTEN, PROPAGANDA ENZ.

Door publicatie-uitwisseling en anderszins werd contact onderhouden met het Ned. Cultuurhistorisch Instituut te Pretoria, R.S. Afr. door uitwisseling van jaarverslagen. James M. Davis te North Highlands, Calif. U.S.A., verkreeg inlichtingen over persoon en werk van Menno baron van Coehoorn. Voor zover mogelijk zijn deze hem door de secretaris verstrekt.

Via de secretaris van de Gemeente Wijk bij Duurstede werden aan een leerling van de kweekschool aldaar, door de heer Spanjaerdt Speckman, gegevens verstrekt voor het maken van een scriptie over Keldermans, als ontwerper van vestingwerken.

Door de Simon Stevinstichting werd een excursie gehouden naar de v.m. vestingstad Diest, waaraan door een aantal begunstigers enz. van onze Stichting werd deelgenomen. O.a. werd een bezoek gebracht aan de Citadel van de stad, nog in gebruik bij het Belgische leger. Ook daar hetzelfde beeld; om een nieuwe kazerne te bouwen werd nog niet lang geleden een van de stenen bastions van de Citadel met de grond gelijk gemaakt.

Ook voor een excursie van Simon Stevin op 2 september naar het kasteel Alde Biezen en de v.m. vestingen Tongeren en St. Truiden zijn de

in het zuiden wonende donateurs en begunstigers uitgenodigd; sommige hebben hiervan gebruik gemaakt.

De heer J. Douglas, District Commewijne, Suriname, zocht contact met de Stichting in verband met plannen van de Stichting Suriname Openluchtmuseum Nieuw-Amsterdam, om het in 1734 gebouwde fort NIEUW-AMSTERDAM van de vestingbouwkundige ir. Draak, te doen restaureren. Het Kruithuis van 1778 is reeds grotendeels gereed. Op verschillende vraagpunten, zoals bewapening, eventuele kazemattering en de aard van een v.m. korenmolen in een der bastions, konden min of meer bevredigende antwoorden worden gegeven. Hierbij werd o.a. een dankbaar gebruik gemaakt van deskundige voorlichting uit het Ned. Leger- en Wapenmuseum te Leiden en van de t.m. molendeskundige van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, de heer A. Bicker Caarten.

Naar aanleiding van het bezoek van de Kolonel van het Zuid Afrikaanse Leger, de heer dr. Jan Ploeger aan ons land, tijdens het in 1966 te Amsterdam door Heemschut georganiseerde congres over Monumentenzorg in het Groot Nederlandse Taalgebied, nam voornoemde heer Ploeger contact op met onze Stichting. De vraagstukken liepen o.a. over de kwestie: is het in de zestiger jaren van de 17de eeuw gebouwde Kasteel De Goede Hoop te Kaapstad van een Oud-Nederlands, dan wel van een Frans (Vauban) tracé. Wij waren zo gelukkig de heer Ploeger hierover te kunnen inlichten aan de hand van reeds, in het tijdschrift Heemschut van 1952 door wijlen de heer Schukking gepubliceerde gegevens hierover. Hieruit komt onomstotelijk vast te staan dat "Kasteel Goede Hoop" inderdaad een fort is van Oud-Nederlandse bouw. Het vertoont in zijn grondplan veel overeenkomst met meerdere forten uit de tijd van V.O.C., o.a. te Batavia en op Banda Neira (zie: D. de Jongh, Het Krijgswezen onder de V.O.C., Afb. op 36), maar ook van

de forten Marion (Castillo de San Marcos) in Florida, tussen 1672-1756 gebouwd door de Spanjaarden en Ticonderoga in de Staat New York U.S.A., dat in 1755 door de Fransen is gebouwd.

Via Monumentenzorg kwam tot ons een vraag van het Carisbrooke Castle Museum te Newport op het eiland Wight, vergezeld van een schets, van het tussen 1632 en 1636 gebouwde kustfort te Sandown op dit eiland. Hieraan zijn de namen verbonden van Thomas Rudd en Thomas Heath. De vraag werd gesteld of deze vestingbouwers ook in de Nederlanden hebben gewerkt. Geantwoord kon worden dat deze Engelse ingenieurs waarschijnlijk in de periode van de v.m. "pandsteden" in Holland werkzaam zijn geweest.

Blijkens het overgelegde schetsje is het fort Sandown Oud-Nederlands van vorm, met loodrecht op de courtine staande flanken; het had vermoedelijk stenen muren, evenals de forten Marion, Ticonderoga en De Goede Hoop.

De Bond Heemschut zond bericht dat het gelukt is een regelmatig terugkerend, kort televisieprogramma, waarin onderwerpen waarvoor onze Stichting zich inzet, aan de orde zullen komen. Voor de goede orde, voorbereiding en coördinatie werd het wenselijk geacht dat één van onze bestuursleden als contactpersoon kan fungeren. Het dagelijks bestuur wees de secretaris van de Stichting hiervoor aan.

Over de uitgave van een gemeenschappelijk tijdschrift heeft de Bond Heemschut ook meer omliggende plannen, die evenwel eerst op een later tijdstip aan de orde zullen komen. Ongetwijfeld zal ook de Stichting hierbij betrokken worden.

In het dagelijks bestuur is ook aan de orde geweest de vraag of het niet wenselijk zou zijn weer over te gaan tot de uitgifte van een NAAM-

en ADRESLIJST, zoals dit vroeger het geval was. Het verschil met voorheen is echter dat toen door een gelukkige samenloop van omstandigheden, deze boekjes gratis konden worden gedrukt. Dit is helaas nu reeds enkele jaren niet meer het geval. Het doen drukken of stencillen kost op het ogenblik nog al veel geld, en dat kwam ons niet verantwoord voor.

Een ander punt van propagandistische waarde zou zijn, het doen vervaardigen van een reclamefolder verlicht met spectaculaire afbeeldingen van historische vestingwerken.

Indien het mogelijk zou zijn hiervoor, b.v. van het Ministerie CUREMA, een subsidie te verkrijgen, zou de uitgave kunnen worden overwogen.

DONATEURS

Het aantal donateurs werd uitgebreid met:

Gemeente ZALTBOMMEL
Gemeente HELLEVOETSLUIS
Gemeente 's HERTOGENBOSCH
Gemeente DOESBURG.

Afgeschreven moest worden:

Gemeente HAARLEM

BEGUNSTIGERS

Aanmeldingen:

J.A. Maris Hzn. te Willemstad
Ir. G. Swier te Willemstad
P.C. Klein te Willemstad
Jac. Bom Johnz. te Willemstad
Dr. Ir. K.R. Westerterp te Delfzijl
C. Roggenkamp te Delfzijl

H. Biesma te Utrecht
 P. Admiraal te Meerveldhoven
 Ir. A.A. v.d. Giessen te Heeze
 G.J. van Wieringen, arts te Deventer
 J. Drent te Dedemsvaart
 Mej. A.C.M. Ort te Leiden
 L.G.H. Theunissen te Bunde (L)
 M.J.A. Bergman te Amsterdam
 Mevr. A.C. v.d. Abeelen-Willeumier te Huizen (NH)

Afschrijvingen:

wegens overlijden
 W.H. Schukking te 's-Gravenhage
 B.C. Recourt te 's-Gravenhage
 M.W. Voogt IJzn. te Rotterdam

Wegens opzegging
 C.H.A. Lotz te Schoonhoven
 Ir. P.H.N. Briet te Hilversum
 Prof. dr. Ph. Godding te Brussel
 H. Huigen te Leiden
 Mej. dr. Anna Slicher te Connecticut (USA)
 P.A. Wiegant te Willemstad
 Mevr. M.J. Makking-van Eck te 's-Gravenhage
 H. Goulooze te Willemstad.

RECAPITULATIE

	<i>Donateurs</i>	<i>Begunstigers</i>
Aanmeldingen	4	15
Afgevoerd	1	11
Winst	3	4
Verlies	-	-
Aantal per 31-12-'67	60	252

EXCURSIE

De jaarlijkse excursie had plaats op 10 juni. Het aantal deelnemers bedroeg ruim 70.

Eerst bezochten wij de, aan de westzijde van Nijmegen nog overgebleven stadsmuren en torens. Daarna bezochten wij het stadhuis, waar wij gastvrij werden ontvangen door de Burgemeester, die ons een uiteenzetting gaf van de problemen, die opgetreden zijn bij de herbouw van de stad na de rampen van de laatste oorlog.

Het volgende object was het fort boven Lent, een van 1862 daterend gebouw, in plattegrond rond-achtig van vorm, met verticale muren, voorzien van schietgaten, en van uitbouwen met schietgaten voor flankering van de gracht en muren. Het fort is minder ooglijk geworden sedert 1940, doordat de gronddekking van het gebouw is verwijderd en op het kale bovenvlak van het gebouw opstellingen werden ingericht voor luchtdoelmitrailleurs of -geschut.

Van hier vertrokken wij naar de Doornenburg, waar in de kelderruimte van het hoofdgebouw de lunch werd gebruikt. Mr. A.P. van Schilfgaarde, die als onze gast mede aanzat, verhaalde de wederwarigheden van het kasteel, dat kort voor 1940 werd gerestaureerd, tegen het einde van de tweede wereldoorlog door de Duitsers grondig werd vernield, en thans gelukkig ten tweeden male grotendeels is gerestaureerd.

Daarna werd het fort bij Pannerden bezocht (zie de 3 afbn.). Het werd in 1869 e.v.j. gebouwd op de splitsing van Rijn in Waal en Pannerdens Kanaal. Het kreeg in 1885 e.v.j. gepantserde opstellingen met kanonnen van 15 en 10 cm. Deze vuurmonden werden omstreeks de eerste wereldoorlog verwijderd. In 1940 had het fort een kleine bezetting met twee kanonnen van 7 cm, opgesteld in de pantsergalerijen, en elf mitrailleurs, opgesteld in kazematten, op en om het fort. Het is thans, vooral voor wat betreft

het inwendige, zeer verwaarloosd. Het is te hopen, dat het een bestemming van recreatieve aard zal kunnen krijgen, zal worden opgeknapt en onder geregeld toezicht zal komen.

Met dit bezoek was de excursie ten einde. Zij was voorbereid door onze correspondent, de heer H. Stam, aan wie hier dank wordt gebracht voor zijn zorgen.

SCHENKINGEN

werden ontvangen van:

Ir. J.D.M. Bardet te Utrecht,
Plan van de v.m. vesting Belgrado

J.J. de Wolf te 's-Gravenhage,
Foto's van het v.m. Fort Bovensluis

Dr. C.L. Terminck Groll te 's-Gravenhage,
Rapport over "De kastelen, forten en andere
historische monumenten van Ghana"

C.A. de Bruijn te Oegstgeest,
C.A. de Bruijn en H.R. Reinders "Nederlandse
Vestingen"

Fotoreportage gerestaureerd Jezuïetenfort St.
Marie nabij Midland - Canada

J. Rotteveel te Etobicoke - Canada,
Historische monumenten van Nijmegen

Dr. J. Belonje te Alkmaar,
Publicaties bestemd voor verspreiding onder belangstellenden, z.a.:

a. Een oud kruitmagazijn bezuiden Spaarnwoude;
b. Johan van Rijswijck, Generaal der Fortificatiën;

c. Het Werk aan het IJ vóór Diemerdam.

Verder diverse foto's van batterijen en bunkers.

Ned. Leger- en Wapenmuseum Gen. Hoefler te Leiden,
Armamentarium II

J.K.H. de Roo van Alderwerelt te 's-Gravenhage,
De atlas behorende bij het "Leerboek duurzame
en tijdelijke versterkingskunst", 1e afd. Duur-
zame Landversterkingen. 1916

Mr. M.G.L. van Schouwenburg te Zwolle,
Foto's van de v.m. Franse vesting Rocroi
Foto's en bouwtekeningen van de gerestaureerde
M.E. vestingmuren te Zwolle

Mevr. Mr. C. Kannegieter te Middelburg,
Foto-reproducties van een te Rome voorhanden
schilderij, voorstellende het beleg van Hulst in
1596

Directeur Historisch Museum te Amsterdam,
Twee foto's van een tekening uit 1635 van Loeve-
stein door Bonaventura Peeters

Familie wijlen W.H. Schukking te 's-Gravenhage,
Verzameling boeken over vestinggeschiedenis en
plaatsbeschrijving met boekenkast

J. Douglas te Paramaribo,
Diverse tekeningen en foto's betreffende het v.m.
West-Indische Fort Nieuw-Amsterdam in Suriname

Comdt. Dr. Jan Ploeger te Pretoria (R.S.A.),
Diverse foto's en gegevens betreffende het oude
Kasteel van de V.O.C. te Kaapstad
Artikel over Fort Klapperkop, uit: Bulletin 14
van Stichting S. v.d. Stel

J. Rotteveel te Etobicoke (Ont.),
Zelf vervaardigde kaart van Stedelijke vesting-
werken op het vasteland van Europa (1967)
Studie over "De vestingwerken van GDANSK"
Danzig door J. Rotteveel

J. van der Eerden te 's-Hertogenbosch,
Pleidooi voor 's-Hertogenbosch (uitgave van de
Stichting 's-Hertogenbosch Monumentenzorg)

L.J. Spanjaardt Speckman te 's-Gravenhage,
De vesting der 1e klasse Beilen (een ontwerp van
1819). Overdruk uit Nieuwe Drentse Volksalmanak
1966.

ONTVANGEN JAARVERSLAGEN

Stichting "De Hollandsche Molen"
Stichting Recreatie
Kastelenstichting
Stichting "Oud Drenthe"
Algemene Vereniging voor Vreemdelingenverkeer
Stichting "Historisch Boerderij-onderzoek"
Provinciaal Genootschap v.K. en W. in Noord-
Brabant
Staatsbosbeheer
Kon. Ned. Heidemaatschappij
Vereniging "Hendrick de Keyser"
Stichting Vrienden van de Vesting Naarden
Stichting Ned. Leger- en Wapenmuseum ~~X&xxx~~
"Gen. Hoefer"
Ned. Cultuurhist. Instituut te Pretoria (R.S.A.)
Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel
Oudheidkundige Kring "De Oranjeboom" te Breda
Simon Stevin Stichting, België

ONTVANGEN PERIODIEKEN

Mars en Historia, Orgaan van Ned. Ver. Mil. Hist.
Bulletin en Nieuws Bulletin, van de K.N.O.B.
Ons Leger, van de Kon. Ned. Ver. "Ons Leger"
Maasgouw, van het Limburgs Gesch. en Oudh. Gen.
Publications, idem
Heemschut, van de "Bond Heemschut"
Brabantia, van Prov. Gen. van K. en W. in Noord-
Brabant
Natuur en Landschap, van Contact Comm. voor
Natuur- en Landschapbescherming
Verkeerstechiek, van de A.N.W.B.

MEDEDELINGEN OVER HISTORISCHE VESTINGWERKEN

G R O N I N G E N

BELLINGWOLDE

Het gemeentebestuur maakt zich ongerust over de verwaarloosde staat, waarin zich de flêche aan de Lethe bevindt.

In verband met restauratieplannen van de gemeente, vroeg men onze Stichting om advies. Op een vraag onzerzijds werd een tekening ontvangen, weergevend de toestand ter plaatse op heden. Na een onderzoek van het Rijks-archief werd aan de gemeente een fotocopie van een tekening gezonden, voorstellende de oorspronkelijke toestand van dit uit 1799 daterende voorwerk van Nieuwe Schans, op de Duitse grens.

GRONINGEN

In verband met bestaande plannen voor verkeersverbetering nabij het Noorderplantsoen, waarbij de tangent om dit voormalig vestingwerk ter plaatse de nog aanwezige vestinggracht zal raken, werd, in samenwerking met de Bond Heemschut, in een brief aan het gemeentebestuur voorgesteld het tracé iets te wijzigen.

WINSCHOTEN

De heer dr. T. Potjewijd, die belangwekkende gegevens over de voormalige vestingwerken publiceerde, signaleerde een hogere ligging van het wegdek ter plaatse van een vroegere poortdoorgang, als enige aanduiding van de vroegere omwalling, die geheel is verdwenen. Bij bestudering van deze aangelegenheid door de heer Spanjaerdts Speckman kwam aan het licht, dat de afbeelding van de vestingwerken van Winschoten, door Blaeu gegeven in diens stedenboek, een spiegelbeeld was van de werkelijke toestand.

F R I E S L A N D

DOKKUM

De Kon. Ned. Heidemaatschappij heeft van het gemeentebestuur opdracht gekregen voor het ontwerpen van plannen, tot het restaureren van twee z.g. dwingers (bolwerken) van de vesting. De Heidemaatschappij wendde zich tot de Stichting om gegevens over hoogten, dwarsprofielen enz.

Onze adviseur, de heer Spanjaerd Speckman stelde een onderzoek in bij het Alg. Rijks Arch. en voorzag de K.N.H.Mij. van de nodige gegevens. Daarbij bleek dat bij de samenstelling van onze Atlas over het hoofd is gezien een plattegrond van Priorato, blijkens welke Dokkum 5 ravelijnen en 1 hoornwerk heeft gehad, kennelijk aangelegd in 1672.

G E L D E R L A N D

GROENLO

Bij de gemeente bestaan plannen om een gedeelte van de noordelijke vestinggracht, vóór het v.m. Gasthuisbolwerk, thans een smalle sloot, te verbreden.

Door middel van een tekening werd de situatie ter plaatse verduidelijkt. Het dagelijks bestuur had hiertegen geen bezwaar en heeft door een schrijven aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg dit plan der gemeente krachtig gesteund. Het werk zal mogelijk in het kader van de Dienst Aanvullende Civiltechnische Werken kunnen worden uitgevoerd.

KUILENBURG

Via de Bond Heemschut bereikte ons de mededeling dat een nieuw plan voor de binnenstad ter visie

lag. Hieruit zou blijken dat een gedeelte van de wallen iets zal worden aangescherpt en een stuk oude M.E. stadsmuur in het gezicht zal worden gebracht. Een en ander werd met instemming vernomen.

LEUVENHEIM (Schans)

Onze begunstiger de heer C. Agema te Velp wees het dagelijks bestuur op de ten zuiden van Brummen gelegen schans Leuvenheim. In het krantenknipsel archief van de Stichting bevindt zich, onder nr. 73 een artikel over deze schans van de hand van onze correspondent in rayon V, de heer H. Stam.

Aangezien de mededelingen over deze schans in de Atlas Afl. Gelderland wel erg summier zijn, werd besloten aan de studiec commissie te verzoeken bij een komende aanvulling op de Atlas, nadere gegevens te verstrekken.

LOEVESTEIN

Nu de restauratie van het Kasteel door de Rijksgebouwendienst is voltooid, heeft deze Dienst plannen opgemaakt voor het in de oude toestand terugbrengen van de oude fortwallen. Aan de Stichting werden ter beoordeling plannen hiertoe toegezonden. Zij omvatten, het maken van een nieuwe toegang in het midden van een der courtines, het ontbossen van het glacis en een geheel nieuw beplantingsplan.

Ter zake werden in een persoonlijk overleg tussen onze secretaris en de ir. H. de Lussanet de la Sablonière, van de Rijksgebouwendienst, de wensen van het dagelijks bestuur ten aanzien van deze restauratie besproken.

Ook werden mededelingen ontvangen over plannen om nabij het v.m. fort een recreatiegebied in te richten.

PANNERDEN, Fort bij

De gemeente Bemmelen schijnt belangstelling te hebben voor dit fort, teneinde het na restauratie te doen inrichten voor recreatiedoeleinden. Zoals de bezoekers tijdens de excursie 1967 hebben kunnen constateren, hebben de bezetters van 1940-'45 en later vernielzuchtige jeugd dit, voor wereldoorlog II nog mooie en hoogst interessante verdedigingswerk, nogal beschadigd.

Er lopen thans plannen, ons ter kennis gebracht door de heer Dr. Van Wieringen, om leden van de Nederlandse Jeugdbond tot bestudering van de Geschiedenis in de gelegenheid te stellen aan een voorlopige restauratie te beginnen. Onderhandelingen hierover met de rayon-architect van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, zijn nog lopende.

Inmiddels heeft de Inspecteur der Domeinen te Nijmegen de hoofdingang, die steeds open stond, doordat de deur was verwijderd, weer doen sluiten.

Verdere vernieling is hierdoor wel moeilijker geworden.

WAGENINGEN

Van het gemeentebestuur werd bericht ontvangen, dat plannen worden uitgewerkt om te komen tot de restauratie van het resterende gedeelte van de stadsgracht en de bolwerken, aan de hand van een reeds kort na 1940, door wijlen de heer W.H. Schukking opgesteld rapport. Zodra de dekking van de hieraan verbonden kosten is gevonden, wordt hier nader op teruggekomen.

Later werd bericht ontvangen dat begonnen zou worden met de overblijfselen van het z.g. Nudedeel. Wat vorm en afmetingen aangaat heeft dit voor de Nudedeel gelegen werk meer het karakter van een middeleeuwse barbacane dan van een deel. Door de afbraak van een, op de

grondslag hiervan gebouwd, huis kon de loop van de v.m. vestingmuur duidelijker worden bepaald.

U T R E C H T

GREBBELINIE

De "Recreatiegemeenschap Veluwe" stelde een plan op, genaamd "Plan Gelderse Vallei". Onzerzijds is overleg geopend in verband met de bestemming van de in dit gebied liggende werken van de v.m. Grebbelinie.

JUTPHAAS

Ten oosten van het fort ligt de v.m. batterij aan de Overeindseweg.

Van de Rijkswaterstaat werd bericht ontvangen dat dit werk, in verband met een bochtafsnijding van het Amsterdam-Rijnkanaal zal moeten verdwijnen.

Daar voornoemde batterij ook landschappelijk van weinig belang moet worden geacht, meende het dagelijks bestuur tegen de opoffering hiervan aan een groter belang geen bezwaar te moeten maken. Het fort zelf loopt door de kanaalverbreding geen gevaar.

LINSCHOTEN, Linie van

Een van onze begunstigers vestigde er onze aandacht op dat het z.g. "Schansbos", restant van de in 1792 aangelegde en door Krayenhoff in 1796 geheel omgewerkte "Linie van Linschoten", in een zeer verwaarloosde toestand verkeert. Het terrein wordt als vuilstortplaats misbruikt.

Het dagelijks bestuur besloot te trachten de Ver. tot behoud van Natuurmonumenten voor dit "Schansbos" te interesseren.

De correspondent van rayon VI werd verzocht de tegenwoordige eigenaar op te sporen.

RIJNAUWEN, Fort (zie ook de afbeelding en
bijlage III)

In het begin van het jaar kwamen het dagelijks bestuur geruchten ter ore over onderhandelingen tussen de Ministeries van Defensie en Onderwijs over verkoop van het fort met het doel hierop, voor de Rijksuniversiteit van Utrecht, een sterrenwacht te doen bouwen. Verschillende publicaties in de pers wezen ook in deze richting. Hoewel naar de mening van het dagelijks bestuur een dergelijke handel tussen Departementen onderling, volgens de wettelijke bepalingen niet mogelijk is, meende het toch de zaak met een wakend oog te moeten beschouwen.

In samenwerking met de Bond Heemschut werd om te beginnen, door beide organisaties in een adres aan de Minister van CUREMA gewezen op de historische en landschappelijke waarde van dit object, welke waarden zouden worden geschonden door het te doen inrichten als sterrenwacht. De Minister heeft naar aanleiding van desbetreffende vragen van de kamerleden, mevrouw Van Someren-Downer en de heer Koudijs, in een rondschrijven aan de Ministers van Financiën, Defensie, Onderwijs en Wetenschappen, Gedeputeerde Staten van Utrecht, met afschriften aan de Bond Heemschut, de Stichtingen Menno van Coehoorn en Recreatie en het Staatsbosbeheer, gevraagd om medewerking van de betrokken instanties aan een oplossing, waarbij het fort in ongeschonden toestand wordt behouden.

Toen het dagelijks bestuur bekend werd dat Gedeputeerde Staten zouden vergaderen over de aanduiding van het fort op het bestemmingsplan, hebben Heemschut en Menno van Coehoorn, weer elk afzonderlijk in een adres gepleit voor het behoud van het fort als Monument van geschiedenis, bouwkunst en landschappelijk schoon.

Tenslotte staat nog een beroep op de Kroon voor ons open.

N O O R D - H O L L A N D

ALKMAAR

Helaas zal het laatste 16de eeuwse stukje wal-muur in het Victoriapark, in het kader van een verkeersverruiming die noodzakelijk is, moeten verdwijnen.

Na ingewonnen advies van Monumentenzorg, is gebleken dat dit verlies zal moeten worden geaccepteerd.

AMSTERDAM, Stelling van

Blijkens mededelingen van Rijkswaterstaat kan de dreigende aantasting van het fort De Liede als opgeheven worden beschouwd, aangezien het oorspronkelijke plan voor de aanleg van een tunnel langs de fortgracht van de baan is. In plaats van een tunnel wordt overwogen de hoofdweg met een viaduct omhoog te brengen en de weg langs het fort daaronderdoor te leiden.

Dr. J. Belonje, onze correspondent, heeft kunnen vaststellen dat van de ten noorden van Amsterdam gelegen v.m. Post 1 (van Krayenhoff), in het dijklichaam nog een gedeelte van een vestingbeer aanwezig is. Het metselwerk is grotendeels vernield.

BEVERWIJK, Linie van

Uit het voorontwerp van het streekplan voor het gebied van het Noordzeekanaal valt op te maken dat de lunetten 11-14 van de v.m. linie in de groene strook vallen, zodat hier voorlopig geen moeilijkheden zijn te duchten.

NAARDEN

Naar aanleiding van berichten over het afstoten door Defensie van de bastions Promers en Oranje, alsmede van het fort Ronduit, heeft het dagelijks bestuur aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg

verzocht, de Minister van CUREMA te adviseren genoemde objecten in materieel beheer van Domeinen over te nemen.

Terzake van de z.g. Kippebrug en het doen verdwijnen van dit vestingbouwkundig "monstrum", nam de Minister van CUREMA een beslissing door aan de Inspecteur der Domeinen te Amsterdam te verzoeken, de destijds (1879) aan de gemeente Naarden verstrekte vergunning, tot "het hebben en onderhouden van een voetbrug over de vestinggracht, in verband met een kortere verbinding met het station Naarden-Bussum", op te zeggen.

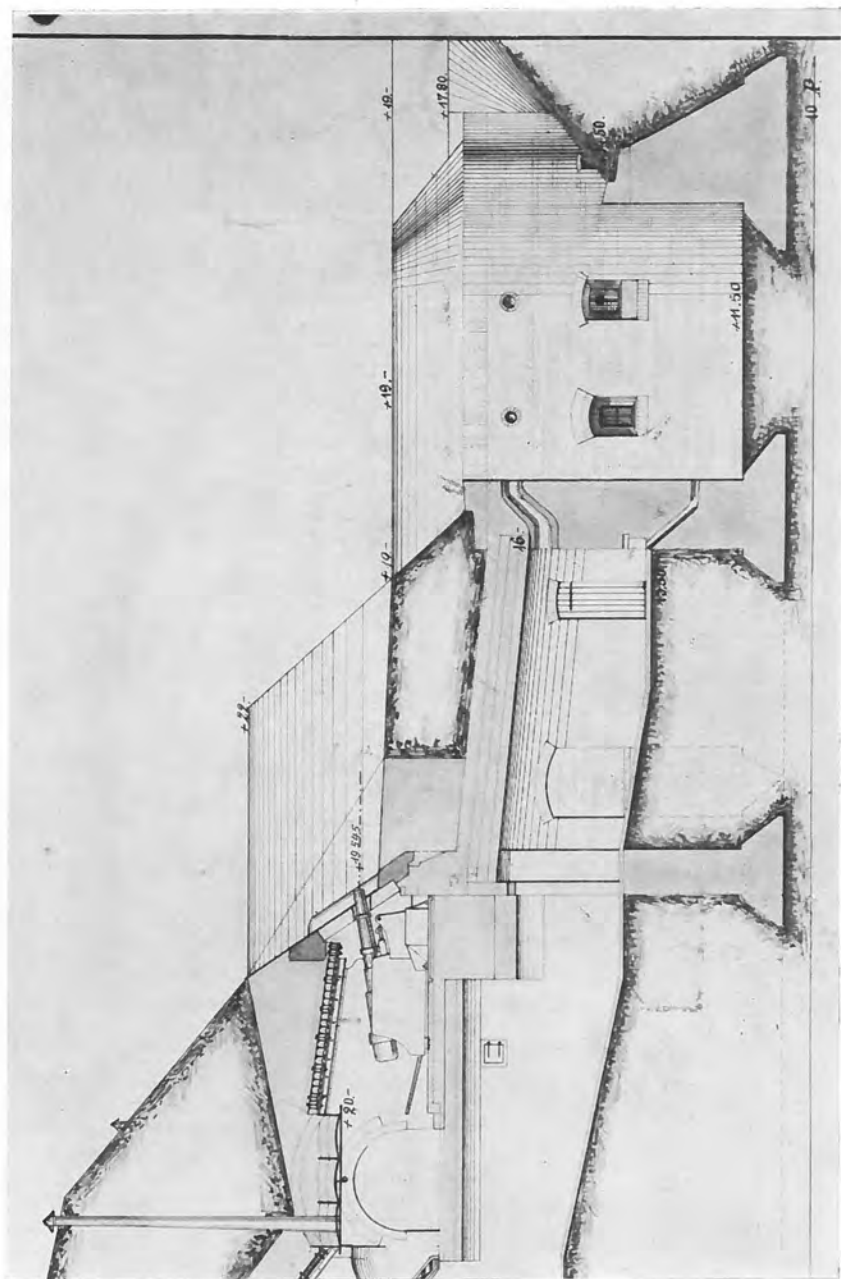
In het jaar 1967 heeft de restauratie van de vesting zich geconcentreerd op het bastion TURFPOORT. Eerst werd de rechter face van het bastion onder handen genomen, terwijl na het bezoeken van het Vestingmuseum, de muur van de hoge flank aan die zijde aan de orde kwam. De lage flank-muur, alsmede de drie in de borstwering gesneden embrasures, zijn gereed.

Bij redelijk weer in de winter 1967/'68 mag worden verwacht dat deze rechter flank van bastion Turfpoort vóór de heropening van het museum in de maand mei van 1968 gereed zal zijn.

Het vestingmuseum, ook dit jaar weer uitgebreid, mocht zich verheugen in een steeds toenemende belangstelling.

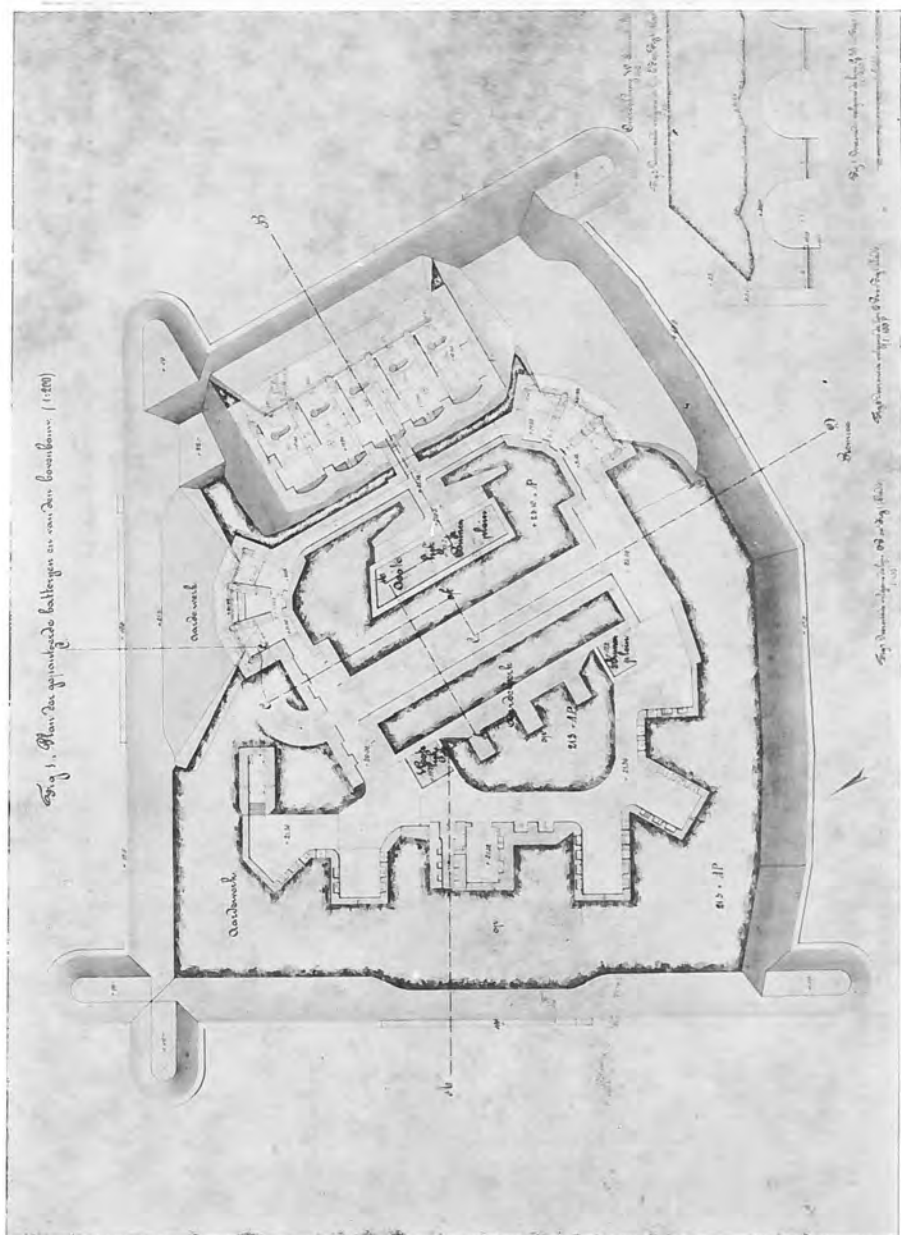
Door het vrij komen van een dubbele remise achter de linker hoge flank en de zich in de saillant van het bastion bevindende mortierkazematten met daarbij behorende lokaliteiten, kan in de komende tijden het museum oppervlak belangrijk en heel interessant worden uitgebreid.

Uit het bestuur van de Stichting Vrienden van de vesting Naarden heeft zich een technische advies-commissie gevormd, bestaande uit de heren: J.W. Heijsteeg, directeur gemeentewerken van Naarden, de kolonel der genie bd. W.F.K. Engel-

Het fort bij Pannerden, verticale doorsnede over de pantserbatterij met 5 kanonnen van 15 cm.

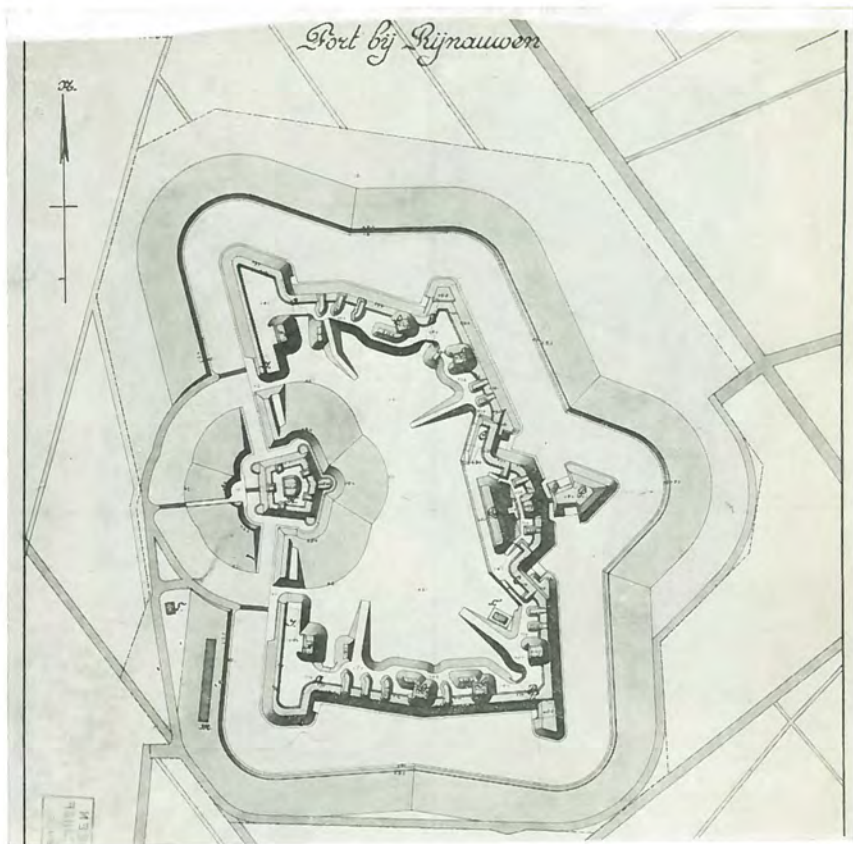
(A. R. A., vestingplan P 20 k)

Het fort bij Pannerden, horizontale doorsnede pantsergallerijen.

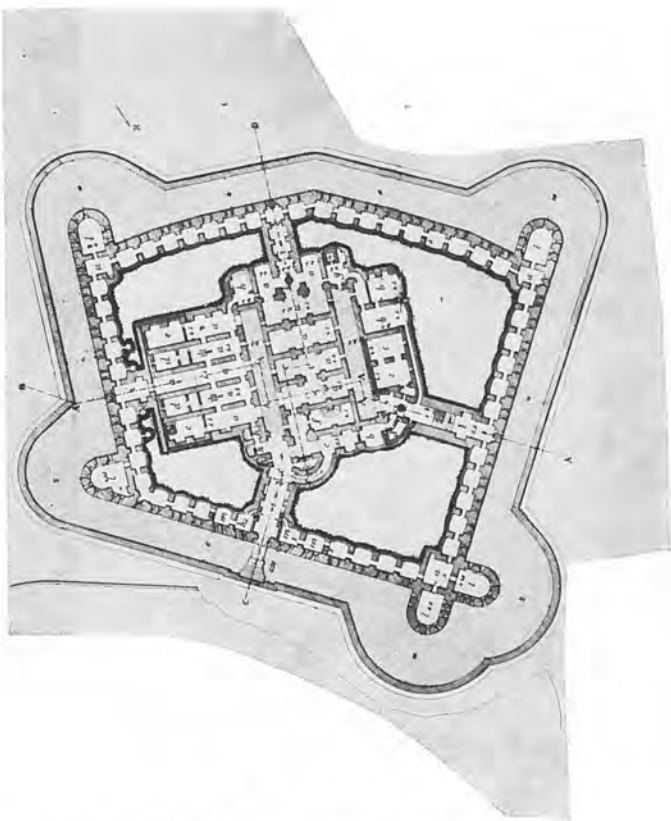
(A. R. A., vestingplan P 20 i)

Fort bij Rijnauwen

Het fort bij Rijnauwen in 1879

(A. R. A., vestingplan H 603)

Het fort bij Pannerden, begane grond
(Naar Beschrijving van het Fort op den Hoofddam van Pannerden 1875)

Aan de correspondent is machtiging verleend namens het dagelijks bestuur ter plaatse over mogelijk herstel van de schade te onderhandelen.

IJMUIDEN, Fort bij

Dit v.m. pantserfort, in de bezettingstijd zwaar beschadigd, is daarna voor een deel ten offer gevallen aan de uitbreidingswerkzaamheden van het Noordzeekanaal. Onderhandelingen zijn gaande om de twee aanwezige gedenkplaten zo mogelijk veilig te stellen.

Z U I D - H O L L A N D

BRIELLE

Blijkens een artikel in de Nieuwe Brielse Courant, van 8 september 1967, dreigde gevaar voor het karakter van de Lange Singel als contrescarpweg om de vestinggracht. De A.N.W.B. had aan het begin hiervan een bord geplaatst, verwijzende naar de kortste weg in de richting van het recreatieoord "Brielse Maas". Ook zou alle beplanting aan deze landelijke singelweg zijn opgeruimd.

Uit een rapport over de werkelijke situatie van onze correspondent ter plaatse, de heer Klok, archivaris der gemeente Brielle, bleek dat de gemeente geenszins de bedoeling heeft, van de Lange Singel een verkeersweg te maken. Ook zijn de bermen weer met nieuwe berken beplant.

HOEK VAN HOLLAND, Fort aan de

Naar aanleiding van een belangstellende vraag hierover, gesteld door enkele correspondenten die geïnteresseerd waren naar de v.m. pantserforten in ons verdedigingsstelsel, werd ook geïnformeerd naar de tegenwoordige toestand van dit fort.

Van de zijde der Genie werd bericht dat het fort, nog in beheer bij Defensie, in gebruik is bij de Kon. Marine.

De drie kanonkoepels zijn in de bezettingstijd verwijderd, maar de geweergalerij en het waarnemingskoepeltje bestaan nog.

Z E E L A N D

HULST

Het gemeentebestuur wil aan de westzijde van de vesting, tussen de bastions Brederode en Nassau, een plantsoen doen aanleggen.

Op deze plaats heeft vroeger een ravelijn gelegen, dat een mogelijke aanval op de vesting via de Westdijk moest opvangen.

Het door de Kon. Ned. Heidemij. opgestelde plan draagt, naar de mening van het dagelijks bestuur, een enigszins romantisch karakter.

In een brief aan het gemeentebestuur en de K.N.H. M. werd dan ook geadviseerd het geheel wat straker op te zetten en de omtrekken van het v.m. ravelijn en de contrescarp door een bomenrij wat meer te accentueren.

SLUIS

In het kader van de consolidatie van de z.g. Stenen Beer, de v.m. M.E. Westpoort, die voor de 1ste wereldoorlog uit de Westbatterij is ontgraven, is de Kon. Ned. Heidemij. begonnen met het uitgraven van de vestinggracht ter plaatse en het herstel van de wallen aldaar. Het herstel heeft plaats naar de reeds eerder goedgekeurde plannen, die in overeenstemming zijn met de v.m. toestand, daterende uit de Franse Tijd.

Het gemeentebestuur schijnt ook plannen te hebben met de v.m. Oostpoort, sedert lang een waterpoort.

De voorzitter en penningmeester brachten, in gezelschap van de rayon-architect Stapper van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, een inspectiebezoek aan de restanten van de v.m. vestingwerken aan de noord-westzijde van het vroegere Zwin, gelegen tussen de weg naar St. Anna ter Muiden en de weg naar Retranchement.

Deze resten zijn nog zeer goed kenbaar. Hoewel aan de vleugels van deze linie veel is vergraven, zijn de overblijfselen in plattegrond en relief nog duidelijk in het terrein te herkennen. Aan de gemeente is in overweging gegeven dit terrein als groenstrook te doen bestemmen en bij komende beplanting de omtrekken der v.m. vestingwerken te accentueren.

TERNEUZEN

Na ingewonnen inlichtingen en vergelijking met de v.m. gesteldheid van de bastions VIII en IX, aan de westzijde van de vroegere vesting, moest worden geconstateerd dat deze, bij de aanleg van de nieuwe voorhaven in het water zullen verdwijnen of reeds zijn verdwenen.

Deze objecten dienen dus als verloren te worden beschouwd.

N O O R D - B R A B A N T

BERGEN OP ZOOM

In deze plaats is in het afgelopen jaar het nodige te doen geweest over een plan om in het Ravelijn op den Zoom een muziekschool te doen bouwen. Dit heilloze plan kwam het dagelijks bestuur ter kennis door een berichtje in het Brabants Nieuwsblad van 3 april 1967, waarin sprake was van een Raadsbesluit om tot deze bouw te komen. In een brief van 11 april d.a.v. werd aan het gemeentebestuur gevraagd om nadere,

meer gedetailleerde, gegevens over deze voorgenomen bouw. Toen op 10 mei hierop nog geen antwoord was ontvangen, heeft de secretaris hierop een rappel verzonden.

De 12de d.a.v. werd als antwoord op de eerste brief een schrijven ontvangen gedateerd 26 april, waarin het gemeentebestuur mededeelde nog geen nadere gegevens te kunnen zenden en de toezending hiervan in het vooruitzicht stelde. Tevens was in deze brief een uitnodiging opgenomen om de situatie ter plaatse te komen bekijken. De in uitzicht gestelde nadere gegevens hebben ons echter nooit bereikt.

Toen het dagelijks bestuur via een krantenknipsel kennis kon nemen van de ware toestand heeft het, in overleg met de Bond Heemschut en evenals deze Bond, in een adres aan de Minister van CUREMA verzocht om, aan een eventueel verzoek van de gemeente Bergen op Zoom om dit monument te mogen bebouwen. geen toestemming te willen verlenen.

Op 19 december 1967 heeft de Bond Heemschut over deze kwestie een adres verzonden aan de Raad der Gemeente te Bergen op Zoom.

Ons dagelijks bestuur heeft verder op 17 januari 1968 in een adres aan H.M. de Koningin, verzocht het raadsbesluit van 31 maart 1967, inhoudende het bouwen van een muziekschool op het ravelijn op de Zoom, als strijdig met het algemeen belang, nietig te willen verklaren.

Voorts is aan Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant gevraagd aan het besluit van de Raad van Bergen op Zoom, waarbij een bedrag wordt gevoteerd voor het maken van een plan voor de bouw van de gewraakte muziekschool op het Ravelijn, haar goedkeuring te onthouden.

BOVENSLUIS, Fort

Uit foto's, ons ter hand gesteld door het hoofdbestuurslid, de heer J.J. de Wolf, bleek dit

fraaie vestingwerk door de particuliere eigenaar praktisch te zijn vernield, hetgeen zeer te betreuren is.

BREDA

Er bestaat een kleine kans dat het enige nog overgebleven deel van de v.m. vestingwerken, het Reduit van lunette B kan worden behouden, doordat de gemeente het wil inrichten als bergplaats.

GEERTRUIDENBERG

Aan de gemeente is medewerking verleend, door het onderstrepen van haar aanvraag om financiële steun bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de Dienst Aanv. Civieltechn. Werken in Brabant, voor het doen aanbrengen van oevervoorzieningen aan de v.m. vestinggrachten, hetgeen noodzakelijk blijkt te zijn voor het behoud van de gerestaureerde wallen.

's-HERTOGENBOSCH

Het saneringsplan aan de zuidkant van de stad brengt mede dat de stadsmuur aan de Spinhuiswal niet geheel kan worden gehandhaafd. Hij zou ten dele kunnen worden verplaatst. Bij een persoonlijk bezoek van een der leden van het dagelijks bestuur kon worden vastgesteld dat bedoeld stuk muur niet oud is te noemen. Ook de Bond Heemschut heeft tegen verplaatsing geen bezwaar.

Wel zal men er voor moeten zorgen dat de gracht tegenover het Bosse Broek niet te smal wordt. De Bosse Monumentencommissie zal hierover nog nader adviseren.

Verder kwamen mededelingen binnen over het in de toekomst bebouwen van de Citadel, met een nieuw archief gebouw, al of niet met behoud van de ten dele van 1790 daterende kazerne, welke zich thans binnen de Citadel bevindt. Het nieuwe

bouwsel zal niet boven de wallen mogen uitsteken.

Ook het bastion St. Anthoni stond in de belangstelling.

Hier loopt, langs de linker flank van het bastion, dat daarbij gedeeltelijk onder de grond is verdwenen, de Van Veldekekade, een toegangsweg langs de Zuid Willemsvaart, die aldaar de oude stad binnenkomt.

Bij de uitvoering van het plan om deze Van Veldekekade te verbreden, zou nog een groter stuk van St. Anthoni moeten worden opgeofferd, hetgeen niet alleen bij ons, doch ook in Bosse kringen bezwaarlijk werd geacht.

Aan het gemeentebestuur werd als alternatief voorgesteld het verkeer vóór het bastion om te leggen, zodat de gracht om dit bolwerk eventueel later nog voor eventuele restauratie beschikbaar blijft. Zulks zou ook overeenkomen met de wensen van het z.g. comité Bergē ter plaatse. Het gemeentebestuur heeft ons medegedeeld, deze oplossing niet logisch te achten, terwijl de Minister van CUREMA inmiddels het terugzetten van een stukje muur van het bastion heeft goedgekeurd.

HEUSDEN

De gemeente-architect Peetoom werkt plannen uit om te komen tot de restauratie van het bastion Hollandia. Een en ander zal worden uitgevoerd in overleg met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en met steun van de Dienst Aanvullende Civieltechnische Werken in de Provincie Noord-Brabant.

Begonnen zal worden, als eerste fase, met het ontgraven van de voormalige Veerpoort.

Het dagelijks bestuur heeft de aanvragen om financiële steun van de D.A.C.W. ondersteund.

HEUSDEN, Fort achter de Hoge Maasdijk

De vereniging voor vreemdelingenverkeer te Heusden heeft door huur, van de Dienst der Domeinen, de beschikking gekregen over het v.m. fort ten einde, daarin een kampeercentrum te stichten. Een en ander werd door ons met instemming vernomen. Op deze wijze heeft dit v.m. verdedigingswerk een bestemming gekregen en wordt onderhouden.

De moeilijkheid was, dat het in het fort staande gebouw geschikt moet worden gemaakt voor het doel. Het stamt uit 1861, is bomvrij en heeft in de één meter dikke muren van de voorgevel telkens drie schietgaten met daarboven een luchtgat. Wijlen onze adviseur, de heer Schukking, vond een oplossing door voor te stellen om door verbinding van lucht- en schietgaten een venster te vormen. Verder door in de achtergevel, door middel van een te maken deur, een nieuwe uitgang te creëren.

Deze veranderingen hebben intussen de goedkeuring van Monumentenzorg en de Minister van CUREMA verworven.

MUNNIKENHOF, Linie van De

Naar aanleiding van een bericht over het te begroeid worden van deze Linie is aan Staatsbosbeheer, dat haar in materieel beheer heeft, verzocht het hout te willen dunnen.

SLIKKENBURG, Hoornwerk

De v.m. vesting Tholen bezat aan de oostzijde van de EENDRACHT een hoornwerk Slikkenburg, thans liggende in de provincie Noord-Brabant.

De resten van dit vestingwerk staan op de monumentenlijst.

Deze terreinen zullen echter t.z.t. nodig zijn voor de nieuw aan te leggen zuid-noord waterverbinding Antwerpen-Rotterdam en de resten van het hoornwerk zullen daardoor moeten verdwijnen om

plaats te maken voor een hoger belang. Het dagelijks bestuur betreurt een en ander, doch meent dat het niet reëel zou zijn, aan te dringen op verlegging van het toekomstige Schelde-Rijn-kanaal, teneinde de resten van het hoornwerk te sparen.

WILLEMSTAD

Het moet worden betreurd dat nog steeds de nieuwe erfpachtakte voor de vestingwerken van Willemstad niet is gepasseerd. Deze overeenkomst met het Rijk had reeds op 1 januari 1965 moeten worden bezegeld. Hierdoor is eigenlijk een zeer zondere-linge en ongewenste toestand ontstaan. Wel is aan onze correspondent ter plaatse verzocht om namens de eigenlijke beheerder, de Dienst der Domeinen, de lopende zaken te beheren en de Stichting krijgt haar jaarlijkse subsidie voor het onderhoud en int sommige huren enz., maar ook Domeinen heeft ontvangsten en uitgaven ten behoeve van het beheer.

Het is te hopen dat hier spoedig enige klaarheid in moge worden verkregen.

De Zeeverkenners, die de beschikking hadden over bastion VII, hebben in verband met de ongunstige toestand aldaar, dit home verwisseld met het v.m. Kruithuis in bastion IV, zodat ook hiervoor een aanvaardbare bestemming is gevonden.

Bastion VII, dat niet alleen door de tijdelijke aanwezigheid van de Zeeverkenners, maar ook door het gebruik van de vorige huurder veel geleden heeft, bevindt zich in een onmogelijke toestand, zodat restauratie heel nodig is. In het bastion staan twee lelijke bomvrije gebouwtjes van z.g. brikkenbeton uit 1875 en een schuilplaats in de wal met een aarddekking, alles in een zeer ongelijke verwaarloosde toestand, zonder deuren en ramen.

Het dagelijks bestuur verkreeg reeds toestemming van de Dienst der Domeinen om deze obstakels te doen opruimen en het bastion in de oorspronkelijke toestand terug te doen brengen.

De goedkeuring van de Minister van CUREMA is nog niet verkregen, aangezien daar nog het oordeel van Gedeputeerde Staten en het Gemeentebestuur van Willemstad wordt ingewacht.

Na goedkeuring zal getracht worden de medewerking van de Genie te verkrijgen om de projecten, als oefening, te doen opruimen.

Gedeputeerden van Noord Brabant hebben het raadsbesluit van Willemstad, om aan de Stichting jaarlijks een subsidie van f 250,-- te geven, goedgekeurd.

Begonnen is met het inrichten van de v.m. Spuikom als jachthaven. Hiermee hoopt Willemstad meer sportzeilers naar zich toe te trekken, hetgeen voor net stadje ongetwijfeld een nieuwe bron van welvaart zal betekenen. Dit betekent ook voor de historische vestingwerken een gelegenheid tot het verwerven van een grotere bekendheid. Daarbij legt het ons de plicht op de wallen zo ongeschonden mogelijk te bewaren.

De gerezen moeilijkheden betreffende de toegang van de jachthaven naar stad en parkeerplaats, zijn hiervan een onderdeel. De tekeningen die aanvankelijk ter inzage werden gezonden hebben, zowel bij ons als bij Monumentenzorg, de volgende bezwaren ontmoet.

- A. De voorgestelde verschuiving van de waterlijn van de Spuikom, zodat ongeveer halverwege de Oostbeer een dam zou ontstaan;
- B. de langs de beer aan te brengen loopbrug dient aan de buitenzijde van de beer te komen;
- C. hoe gaat de loopbrug langs de beer door de wal;
is een houten trap over de wal niet beter;
- D. de voorgestelde vergraving van een gedeelte

van de wal boven de bekledingmuur, om zitjes met banken te plaatsen, is ontoelaatbaar. In overleg met de rayon-architect van Monumentenzorg wordt inmiddels naar een bevredigende oplossing gezocht.

L I M B U R G

MAASTRICHT

Evenals dit bij vroegere restauraties van de v.m. vestingwerken van Maastricht heeft plaats gevonden, verricht de aannemersfirma Theunissen ook nu weer, bij de omvangrijke werkzaamheden aan het bastion Waldeck, uitmuntend werk, dat goed opschiet naar de voltooiing.

Voordat begonnen werd met het opruimen van de resten van het bastion Randwijck, dat plaats moet maken in verband met de Maasnormalisatie ter plaatse, was de Rijkswaterstaat zo vriendelijk een uitgebreide fotoreportage van het v.m. vestingwerk te doen vervaardigen. Een volledig exemplaar hiervan werd aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg toegezonden.

Bij werkzaamheden in het Stadspark zijn de resten te voorschijn gekomen van het v.m. Lunet St. Pieter. Nadere bijzonderheden ontbreken nog.

Het fort Koning Willem I, vóór het noordwestelijk gedeelte van de Hoge Fronten gelegen, was door een bedekte gemeenschapsweg met de vesting Maastricht verbonden. Deze gemeenschapsweg is nog voor het grootste gedeelte aanwezig. Hoog opgaande bomen gaven aan deze weg haar bijzondere aanblik. Deze bomen, die door veroudering enz. moesten worden gerooid, zouden door jonge moeten worden vervangen.

Verder zouden aan het muurwerk van het fort, dat

voor de helft reeds, door de aanleg van een speelterrein met vijver, is vernield, nodig voorzieningen moeten worden getroffen om verder verval te voorkomen.

ROERMOND

Op een vraag van onze begunstiger, de heer Hansen te Roermond, over het slopen van een stuk van de Ursulinenwal ter plaatse, voor de bouw van een kantoor van de Limburgse Land- en Tuinbouwbond, moest, na informatie bij Monumentenzorg, worden geantwoord, dat deze wal niet op de Monumentenlijst voorkomt en dat de nieuwbouw aldaar niet was te voorkomen.

VENLO

De gemeente had het plan om het nog resterende gedeelte van de M.E. stadsmuur "De Luif", in verband met een bepaald doel op te ruimen, en vroeg hiervoor vergunning.

Bij beschikking van 5 oktober 1967 heeft de Minister van CUREMA op dit verzoek afwijzend beschikt, zodat deze muur als monument behouden blijft.

B E S L U I T

Overeenkomstig het gestelde in artikel 2 van het Huishoudelijk Reglement wordt dit jaarverslag, na door het dagelijks bestuur te zijn goedgekeurd, het hoofdbestuur in zijn jaarlijkse vergadering aangeboden.

Moge de verspreiding van dit jaarverslag onder donateurs, begunstigers en belangstellenden bijdragen, tot de bevordering van het streven om de historische vestingwerken in Nederland

te bewaren als nationale monumenten.

OEGSTGEEST, april 1968.

De secretaris,
C.A. de Bruijn.

Goedgekeurd door het dagelijks bestuur in zijn vergadering van 29 maart 1968.

B I J L A G E N

I. ADRESLIJST *Dagelijks Bestuur*

Voorzitter:

W.F.K. Engelbrecht, Willem van Oranjelaan 11,
Breda, tel. 01600 - 37124

Ondervoorzitter:

Ir. Ch.C. van der Vlis, Anna van Burenlaan 59,
Haarlem-Z, tel. 023 - 83806

Secretaris:

C.A. de Bruijn, Frans Halslaan 51, Oegstgeest,
tel. 01710 - 50184

Adj.secretaris:

Mr. P.J. van der Mark, De Poorterstraat 22,
's-Gravenhage, tel. 070 - 240315

Penningmeester:

Jhr. ir. Six van Wimmenum, Wally Moesweg 1,
Laren (N.H.), tel. 02153 - 2077

Adviseur:

L.J. Spanjaardt Speckman, Van Stienhovenstraat
13, 's-Gravenhage, tel. 070 - 245135

32 1154 60 69

Vergader- en archiefkamer: voorshands nog
Rijksgebouwendienst, Pres. Kennedylaan 7,
's-Gravenhage, Kamer S.7.

54.-
55-60

De postgirorekening van de Stichting is:
nummer 63844 te OEGSTGEEST.

Hoofdbestuur

J.L.H.A. Antoni (c)	Bond Heemschut	Rondeweg 13 Vught (NB)
ir. S. Herweijer (d)	Cultuur Techn. Dienst	Maliebaan 21 Utrecht
P.B. Bouman (b)	Gem. Willemstad	Kon. Wilhelminalaan 6 Willemstad (N.Br.)
ir. J. Lighthart (d)	Kon. Inst. v. Ing.	Prinsessegracht 23 's-Gravenhage
ir. R. Meischke (c)	Kon. Ned. Oudh. Bond	Lchengrinstraat 22 's-Gravenhage
J.D. Backer (c)	A.N.W.B.	Duinvoetlaan 18
ir. G. Memelink (d)	Kon. Ned. Toer. Bond	Wassenaar
H.K. Duhoux (c)	Kon. Ned. Heide Maatschappij	v. Ostadestraat 6 Arnhem
C.J.A. Wijnaendts (d)	Ned. Inst. v.d. Ruimte- lijke Ordening	Merulaweg 9 Rotterdam
mr. J. Korf (c)	Ned. Ver. tot Bescherming van Vogels	Van Heutzstraat 62 's-Gravenhage
E.J.S.G. Boissevain (d)	Rijksdienstvoor de Monumentenzorg	Händelstraat 10 Arnhem
A.C. Paardekooper (c)	Rijks Planologische Dienst	Ary Schefferstraat 229 's-Gravenhage
ir. J. Loeff (c)	Ned. Leger- en Wapenmuseum "Gen. Hoefer"	Pesthuislaan 7 Leiden
J.M. Haga (c)	Ver. tot behoud van Natuurmonumenten	Oud Loosdrechtsedijk 17 Loosdrecht
Jhr. ir. A.J. van den Brandeler (c)	Ver. Hendrick de Keyser	Heerengracht 284 Amsterdam
mr. J.Th. Bonnerman (c)	Ver. De Hollandse Molen	Mallemolen 55 - 59 's-Gravenhage
W.A. van Ravestijn (f)	Stad en Lande van Gooiland	Flevolaan 65 Huizen (NH)
		WaaIsiorperweg 15 's-Gravenhage

dr. J. Belonje (f)	Nassaulaan 39 Alkmaar
N.J.C. Cramer (f)	Beethovenlaan 7 Naarden
L.J. de Lagh (f)	Parklaan 51 Haarlem
A.H. Mchr (f)	Irenelaan 33 Ede
ir. G.A. Overdijkink (f)	Schubertlaan 14 Bilthoven
ir. H. Weezeman (f)	Juliana van Stolberg- laan 478 's-Gravenhage
J.J. de Wolf (f)	Burnierstraat 5 's-Gravenhage
E.D. van Wijngaarden (f)	Gansoordstraat 52 Naarden
mr. H.E. Phaff (f)	Joh. Verhulstweg 58 Bloemendaal
R.J. Benthem (f)	Prof. Reinwantlaan 23 Utrecht

(a - f) zie Art. 5 van de Statuten.

Correspondenten

Nr.:	Rayon::	Naam en Adres:
I	Prov. Groningen	mr. G. Overdiep Petrus Campersingel 245 Groningen
II	Prov. Friesland	Jhr. E.C. Storm van 's-Gravesande Harlingerstraatweg 29 Leeuwarden
III	Prov. Drente	mr. G.A. Bontekoe 't Oost 56 Oosterwolde (Fr.)
IV	Prov. Overijssel	A.A.C. Maaskant, Doornweg 47 Zwollerkerkspeel
V	Veluwezoom, Lijmers, Graafschap en Overbetuwe	H. Stam Eusebiusbinnensingel 23 Arnhem
VI	Prov. Utrecht en Holl. Waterlinies	ir. J.D.M. Bardet Jaffastraat 27 Utrecht
VII	Vesting Naarden	C.A. de Bruijn Frans Halslaan 51 Oegstgeest
VIII	Noord-Holland benoorden het Noordzeekanaal	dr. J. Belonje Nassaulaan 39 Alkmaar

IX	Noord-Holland bezuiden het Noordzeekanaal, behalve de vesting Naarden en de Holl. Waterlinies	ir. Ch.C. van der Vlis Anna van Burenlaan 59 Haarlem-Z.
X	Eiland Voorne en Putten	J. Kirk Gem. Archivaris, Brielle
XI	Prov. Zeeland behalve Zeeuws-Vlaanderen	Mevr. mr. C. Kannegieter Oude Vlissingeweg 58 Middelburg
XII	Zeeuws-Vlaanderen	R. Stock Stationsstraat 22 Sas van Gent
187 XIII	<u>Vesting Willemstad e.o.</u>	W. Maris J.Azn. <i>del. 394</i> Achterstraat 20 Willemstad
XIV	Prov. Noord-Brabant West, behalve Willemstad e.o.	drs. R.J.G.M. van Hasselt Molenstraat 8 Roosendaal
XV	Prov. Noord-Brabant Oost en Noord-Limburg, behalve Land van Weert	dr. J.S. van Wieringen Papenvoort 84 Geldrop
XVI	Land van Weert	mr. Stan Smeets Wilhelminastraat 47 Weert
XVII	Zuid-Limburg	L.J. Morreau Cannerweg 114 Maastricht
XVIII	Veluwe (behalve Veluwezoom), Grebbelinie en Nederbetuwe	L.H. Postma Kweekluststraat 1 Ede

BIJLAGE II

Geschriften van W.H. Schukking

1. De vesting Willemstad en haar geschiedenis (Heemschut 1926).
2. Verslag betreffende de opgravingen van oude muurwerken e.d. op het terrein der Koninklijke Militaire Academie te Breda in den zomer van 1926. 1926.
3. Vóór honderd jaar. Een bijdrage tot de wor-
dingsgeschiedenis der Koninklijke Militaire
Academie (Militaire Spectator 1928).

4. De bewaring, als monument, van oude militaire verdedigingswerken (Heemschut 1928).
5. Rapport omtrent de herstelling der terracotta portretmedaillons in de Koninklijke Militaire Academie te Breda. 1930.
6. De vesting Naarden in 1672 (Militaire Spectator 1931).
7. Willemstad, een pronkstuk van stedenbouw (Tijdschrift van het Ned. Inst. voor Volkshuisvesting en Stedenbouw 1933).
8. De historische ontwikkeling van den kazernebouw (Militaire Spectator 1933).
9. De vestingwerken van Doesburg (Heemschut 1933).
10. De vesting Hulst, haar beleg in 1645 en haar betekenis als monument van geschiedenis en kunst (Jaarboek 1934 van de Oudheidkundige Kring "De Vier Ambachten").
11. De Nederlandsche vesting als nationaal monument (De Ingenieur 1934).
12. Grepen uit de geschiedenis der Nederlandse vestingen (Mavors 1934).
13. Bij Leeuwardens vestingplan (bijdrage aan het Gedenkboek Leeuwarden 1434-1935).
14. De Frederikskazerne te 's-Gravenhage. Een bijdrage tot haar bouwgeschiedenis (Die Haghe 1935).
15. De wallen van Ootmarsum (Heemschut 1936).
16. Een paar oude schansen in Twenthe (Heemschut 1936).
17. Iets over het voormalige Kasteel te Harlingen en over paalfunderingen in de 16e en het begin der 17e eeuw (De Ingenieur 1936).
18. Over den ouden vestingbouw in Nederland in de 16e, 17e en 18e eeuw (Oudheidkundig Jaarboek 1937).
19. De beteekenis van de vorsten uit het Huis van Oranje-Nassau voor de Nederlandsche vestingbouwkunst (Vereniging Oranje-Nassau Museum 1937).

20. De beteekenis van de Friesche stadhouders en hun ingenieurs voor den Nederlandschen vestingbouw (lezing voor het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde 1938).
21. Menno van Coehoorn. Mededeelingen over de bemoeiingen van de stichting in 1937 (Heemschut 1938).
22. Eenige mededeelingen over de Grebbelinie (Oud-Utrecht 1938).
23. Beschouwingen over de betekenis der vestingwerken van Elburg als monument van geschiedenis en kunst (17-10-1938 aangeboden aan B. en W. van Elburg i.v.m. aanvraag rijks-subsidie).
24. Historische vestingwerken in Noord-Brabant (Leven en Werken 1941).
25. De oude vestingwerken van Nederland (Heemschutserie nr. 3, 1e druk 1941 t/m 4e druk 1947).
26. Rhenen's historische vestingwerken (Heemschut 1941).
27. Met G.C. Labouchere: De oudste bastions van Utrecht (Oud-Utrecht 1941).
28. Bij de Wandelingen met Mars door Werumeus Buning, 1942: Vestingbouwkundige aanteekeeningen en beschouwingen over Geertruidenberg, Heusden, Elburg, Willemstad en Nieuwpoort.
29. Bijdrage aan Van oorlog en vree, Gedenkboek voor de vrede van Munster, 1948: Hulst door prins Frederik Hendrik in 1645 belegerd en genomen.
30. De restauratie van een vestingmonument. De Dumoulin'se forten te Maastricht (Heemschut 1948).
31. Met C.A. de Bruijn: Naarden 1350-1950, de geschiedenis van een Nederlandse vesting. 1950.
32. Alkmaar's vestinggeschiedenis en Adriaan Anthonisz., voordracht te Alkmaar voor "Oud-Alkmaar" 1951.

33. Napoleon en de vestingbouw, meer in het bijzonder in Nederland (Publicaties van het genootschap voor Napoleontische studiën, afl. 1, 1951).
34. Het beleg van Maastricht door Parma in 1579 (Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg, 1952-1953).
35. De wallen van Sittard en hun betekenis als historisch monument (Heemschut 1953).
36. Historische en stedenbouwkundige waarden van oude vestingwerken (De Nederlandse Gemeente 1953).
37. Drie grote voorgangers, Stevin, Coehoorn, Krayenhoff (Genie 1954).
38. Bijdrage Verdedigingswerken op Tessel aan deel VIII, tweede stuk, van De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, de Provincie Noord-Holland, 1955.
39. Retranchement, het voormalige Cassandra (Bulletin K.N.O.B. 1956).
40. De vesting Hulst en "onderhorigheden" in de geschiedenis (Heemschut 1959).
41. Uit de geschiedenis van het fort Wierickerschans (Ons Leger 1960).
42. De vestingbouw in Nederland in de Bataafsche en de Fransche tijd ter verdediging van ons grondgebied 1795-1815 (Publicaties van het genootschap voor Napoleontische studiën, afl. 14, 1963).
43. Vol. IV, The art of war, van The principal works of Simon Stevin, 1965.
44. Bijdragen aan de 6e druk van Winkler Prins 1947-1954 en aan de Algemene Winkler Prins 1956-1960.
45. Bijdragen aan de V.O.G. en Genie, tijdschrift van de Vereniging van Officieren der Genie.
46. Met anderen: Atlas van de historische vestingwerken in Nederland, de verschenen 7 provincies.

BIJLAGE III

Het Fort bij Rijnauwen

Bij de actie voor een ongerept behouden van het fort wordt onder meer gesteld, dat het door zijn bouwwijze uniek is onder de Nederlandse forten.

Bepaalde gegevens over die bouwwijze liggen echter op verscholen plaatsen. Aan de hand van een afbeelding, ontleend aan een plattegrond van het fort van 1879, zullen hier enkele mededelingen worden gedaan over ontstaan en inrichting.

Er is geen fort in ons land, waarvan het ontwerp zoveel stof heeft doen opwaaien. In de archieven bevinden zich minstens 6, zeer uiteenlopende ontwerpen. In de bibliotheken vindt men verscheidene brochures en tijdschriftartikelen van polemische aard, die in bedekte termen handelen over de inrichting, welke het fort zou moeten krijgen enz., en die nog een 7e ontwerp bevatten.

Vanwaar die discussie? Zij vond haar aanleiding in de bouw van een nieuwe fortengordel en een nieuwe stadsomwalling om Antwerpen (1860/65). Brialmont volgde daarbij het polygonale stelsel, en hij propageerde dit in gedegen geschriften, die veel aandacht kregen. Men zegt dat één der ontwerpen van het fort bij Rijnauwen aan Brialmont is voorgelegd geworden tijdens een bezoek aan ons land. In ieder geval heeft hij in één van zijn werken (1898) afbeeldingen gegeven van de forten Rijnauwen, Vechten en 't Hemeltje, ontleend aan Nederlandse bronnen, vergezeld van zijn oordeel.

Wat waren de voornaamste geschilpunten in de discussie rond Rijnauwen? De Minister van Oorlog had gesteld, dat op het acces dat de Houtense Vlakte vormde drie forten zouden worden aangelegd. Toen de ontwerpen op tafel waren geko-

men meende de Chef van de Generale Staf, dat met twee kon worden volstaan. Dan de grondvorm van het fort: zou het zijn met de traditionele bastions dan wel polygonaal? Welke vorm zou het reduit moeten krijgen? Zou het fort een pantserkoepel krijgen met twee kanonnen van 15 cm, waar Brialmont voor ijverde? Zou men bomvrije geschutstanden (de z.g. kazemat-travers) toepassen, welke de kapitein Kromhout in die tijd propageerde?

Tenslotte werd de polygonale vorm als uitgangspunt verkoren. In december 1868 werd de bouw van het fort aanbesteed volgens een achtste ontwerp. In 1877 verkreeg het nog een grote, bomvrije kazerne en nog 5 remises, werd het grondwerk hier en daar gewijzigd, o.a. door aanleg van traversen, en werden de beide toegangen verruimd.

Op de afbeelding ziet men voor het midden van de frontwal een caponnière. De beide facen daarvan worden geflankeerd uit twee laaggelegen flankbatterijen. Achter een en ander ligt de bomvrije kazerne. Op elke schouderhoek van de frontwal ligt een halve caponnière, met reversbatterij voor bestrijking van de zijgrachten. Links- en rechts-achter ziet men uitbouwen met naar voren gerichte, laaggelegen flankbatterijen. Het metselwerken reduit is 5-hoekig, en heeft op iedere hoek een afgeronde uitbouw voor flankering. Rondom het reduit ligt een aarden glacis, onderbroken ter bestrijking van de keelgracht. Op het reduit is een rondgaande aarden borstwering met remise. Gemeten binnen de grachten is het fort ca. 420 m. breed.

De bewapening, bestemd voor het fort, is nogal eens gewijzigd. Omstreeks 1890 zouden bij mobilisatie 46 kanonnen op de hoofdwal opgesteld zijn geworden: 10 kanonnen van 15 cm l.

4	"	"	15 "	k.
13	"	"	12 "	l.a.
12	"	"	12 "	k.a.

7 kanonnen van 8 cm A.

In de hele en de 4 halve caponnières zouden zijn opgesteld geworden 23 houwitsers van 15 cm, in het reduit 12 kanonnen van 9 cm k., op het reduit 4 houwitsers van 15 cm.

Het fort is inderdaad een bijzondere schakel geweest in de ontwikkeling van de fortenbouw in ons land. De bouwwijze van het fort Rijnauwen is als gevolg van ontwikkelingen in de wapentechniek niet herhaald. Het is nog vrij gaaf. Het heeft, in tegenstelling tot de meeste forten, een ruim terreplein (binnenruimte). Het heeft brede grachten en rustige ligging. Het is alleszins te hopen dat het ongerept kan blijven bewaard, en benut voor recreatie.

Spanjaerdt Speckman.

BIJLAGE IV

Neven- of Tusschenbatterijen

De gedachte van den verdediger om op afstand van elkaar gelegen versterkingen deze tot behulp van zijn defensie te voorzien van een of meer tusschengelegen steunpunten, is ongetwijfeld reeds oud. Menige wal of linie vertoont zoo ook het voorbeeld, dat op zekere tusschenruimten van de daarin meermalen gesitueerde forten, ook emplacementen zijn aangelegd dienende enkel tot de rangschikking van kleinere of grootere reeksen van vuurmonden. Zoodanige toevoegsels in de lijn van verdediging noemt men doorgaans tusschenbatterijen, terwijl, wanneer zij onder de rook van eenig fort gelegen zijn, zoodat zij daarvan min of meer een onderdeel uitmaken of schijnen uit te maken, bij voorkeur liefst gesproken wordt van nevenbatterijen. Maar dat, terwijl het begrip

"batterij" ook nogal eens objecten omvatte, die in wezen evengoed kleine forten konden worden genoemd.

Vanouds bestonden zulke batterijen slechts uit geprofileerde aardwerken. Men ziet ze in de wal der Grebbe-linie, waar zij voorheen veelvuldig voorkwamen en ook nu nog op tal van plaatsen aanwijsbaar zijn. Zij worden ook aangetroffen in de zoogenaamde "Gedekte Gemeenschaps-Linie" van de stelling van Den Helder. Meer voorbeelden zijn te vinden op Voorne en niet te vergeten in Zeeuwsch Vlaanderen. En in zoo'n doorgaande liniewal nu, zooals in de Grebbe-Stelling, de Gedekte Gemeenschaps-Linie van Den Helder en op verscheidene plaatsen in de Stelling van Amsterdam, lag het voor de hand emplacements voor geschut met munitie-bergplaatsen, in vreedestijd reeds aan te leggen.

Bij de aanleg van de "Stelling van Amsterdam" heeft men althans in beginsel eigenlijk weer op een gelijke koers gevaren. Want, al was de ligging van de hiertoe te bestemmen forten na veel wikken en wegen met uiterste zorgvuldigheid gekozen, het bleek aldra, zelfs na uitgevoerde wijzigingen, dat hier en daar nog "doode hoeken" grijsden.1). Een Nederlander zoekt het graag in de perfectie en zoo kwam het dan ook dat ter plaatse, waar zich dergelijke ongewenschte en gevaarlijke verschijnselen voordeden het vernuft werd ingezet om deze doode hoeken wiskundig zeker te elimineeren. En een belangrijk middel om aan de gestelde eischen tegemoet te komen meende men destijds te zien in het projecteeren van tusschen- of nevenbatterijen.

Het ontstaan nu van deze aanvullende werken van de Stelling van Amsterdam was in geen geval een zaak van de Genie alléén of enkel een uitvloeisel van haar initiatief. Zulke ondernemingen waren onderwerp van samenspel van de betrokken Stellingcommando's, van de Vesting-Artillerie en van den dienst der Genie. Voor kwesties van

oorlogsvoorbereiding stond de Genie in de stelling onder den Stelling-commandant. In de archieven bestaan dan ook nog reeksen van portefeuilles met stukken gewisseld tusschen den Eerst-toegevoegden officier der Genie (E.T.O.G.) en den Stelling-Commandant. Dat overleg placht o.a. te leiden tot voorstellen inzake de inrichting van de stelling (linie), welke werden onderworpen aan het oordeel van den Chef van den Generalen Staf en aan de beslissing van den Minister van Oorlog. 2).

In de Stelling van Amsterdam was uit den aard der zaak de bouw der kring van forten een primaire kwestie, terwijl alle hieraan verbonden uitvoeringsmaatregelen volledig voorrang verwierven. Maar toen het opbrengen van de zandlichamen van het meerendeel dezer werken vorderde en er reeds forten voltooid waren, richtte zich allengs de aandacht van de militaire autoriteiten op de tusschenliggende vakken in de hoofdweerstandslinie. Het was dan ook omstreeks de laatste eeuwwisseling, dat hier de eerste tusschenbatterijen tot stand kwamen, die doorgaans louter uit aardwerken bestonden en min of meer parallelen vertoonden met de eerder aangeduide emplacementen. Als een typisch voorbeeld daarvan kan gewezen worden op de batterijen voorkomende hier en daar in de Gedekte Gemeenschapsweg tusschen Uithoorn en Kudelstaart (1890-1900).

Hoemeer de forten hun voltooiing nu nabij kwamen, des te meer ging men om Amsterdam zijn aandacht richten op de tusschen deze werken te creëeren geschuts-opstellingen. Het valt daarbij op, dat het gros van deze nieuwe emplacementen aan het westelijke front van de Stelling is aangelegd. Waarschijnlijk vond dit zijn oorzaak in de vrees voor een vijandelijk doordringen aan deze zijde waar, achter een niet of nauwelijks verdedigd voorterrein de inundatie-kommen smal waren. Dus was het onder deze om-

standigheden stellig geboden om de landstreek-in-front met behulp van artillerie afdoende te kunnen bestrijken.

Wat echter hiervan zijn moge: de neven- en tusschenbatterijen in de Stelling van Amsterdam en in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie zijn een uitvloeisel geweest van de sedert circa 1870 doorbroken gedachte, dat de steeds grooter wordende uitwerking van het geschut van den aanvaller er toe noopte om een deel van het geschut, hetwelk tot dat tijdstip opgesteld was gebleven op de fort-wallen, te verplaatsen naar batterijen (aardwerken), bij mobilisatie aan te leggen vlak naast ("neven") de forten of "tusschen" de forten.

Bestonden de tusschen batterijen in de meeste oudere linies in verband met het voorhanden zijn ter plaatse van omvangrijke dépôts van aardspiecie in een hooge en zware wal of dijk voornamelijk uit onder profiel gebrachte en aangezette verzwaringen in grond, ook heeft men wel een bomvrije remise (Den Helder), een paar bomvrije gebouwen (aan den Diefdijk) of een bescheidener onderkomen van dien aard (bij Asperen) daaraan toegevoegd.

Soms maakte de gesteldheid van de grond, met name in het polderland het niet wel mogelijk die batterijen eerst in oorlogstijd aan te leggen, omdat zulks teveel arbeid en vervoer van zand voor grondverbeteringen zou vorderen. Dan ging men reeds in vreedestijd tot aanleg over. Maar daarvan was het onmiskenbare nadeel, dat de tegenstander bij afwezigheid van oorlogsdreiging alvast de plaats der batterijen kon verkennen om ze op zijn kaarten precies te fixeeren. Doch ook een voordeel stond daartegenover: er ontstond een verspreiding van doelen, waarbij het voornamelijk ging om kanons voor het brengen van vuur op groote afstanden. Bleek de te verrichten arbeid te groot, dan lag het voor de hand voor te stellen de betrokken

"oorlogs"-batterij reeds in "vredes"-tijd in te richten. Indien daarvoor geld kon worden gevonden, eventueel pas op de eerstvolgende oorlogsbegroting, dan werd opdracht gegeven een ontwerp in te dienen met raming van kosten en de zaak kwam dan op gang. Of dat laatste gebeurde niet, want er waren steeds veel noden..... - Verder kunnen wij dan de opwerping enkel van een zanddépôt (hier en daar is er nog een enkel aantoonbaar) wellicht nog tot een tusschen-mogelijkheid in deze rekenen. Maar zooveel is zeker: er bestonden "Memories" van verdediging van ieder fort e.d. Die uit den aard der zaak volstrekt geheime geschriften gaven een inzicht in o.m. de werkzaamheden te verrichten bij mobilisatie, b.v. ook voor den aanleg van nevenbatterijen van het fort. 3)

Bij de voortgezette afwerking van de Stelling van Amsterdam heeft men zijn toevlucht wel moeten nemen tot den aanleg van vrij wat tusschenbatterijen. Daar immers dwong het terrein zelf tot het nemen van maatregelen, alleen al omdat de bodem op de meeste plaatsen te slap was dan dat zij plaatsing van het inmiddels zwaarder geworden geschut zonder speciale voorzieningen zou kunnen dragen. Uitgevoerde grondboringen waarschuwden telkenmale tegen onstabiele ondergrond. Aangezien er in laag en vlak polderland moest worden gewerkt, diende zoo'n batterij bovendien zoo min mogelijk op te vallen door verheffing boven het algemeene niveau. Daarom zag de Genie zich genoodzaakt om steeds, evenals trouwens reeds bij alle forten geschied was, aanzienlijke (en kostbare!) heiverken te doen uitvoeren ter ondersteuning van de fundeeringen en alvorens de eigenlijke opbouw te beginnen alles in het werk te stellen om verzakkingen - die zich tóch nogal eens hebben voorgedaan - te voorkomen.

Niettemin: de hier verrezzen tusschen- of nevenbatterijen werden tenslotte de meest moderne,

die ons land gekend heeft.

Bij rondgang langs de Stelling van Amsterdam te beginnen aan het zuidelijke front treffen wij eerst een nevenbatterij aan van 1905 ten westen van het Fort bij Nigtevecht, vervolgens één bezuiden Hoofddorp (ongerekend de grootere batterijen in de Wal door den Haarlemmermeerpolder) tot stand gekomen onder supervisie van den destijds te Haarlem fungeerenden luitenant-kolonel Eerstaanwezend-ingenieur C.J. Snijders in 1904; één benoorden het Fort bij Penningsveer; een tweetal in de Wal door den Zuidwijkermeerpolder, één in de Wal van het Fort bij Veldhuis, één ten zuiden van het Fort aan den Ham alsmede nog een terzijde, rechts achterwaarts van het Fort bij Krommeniedijk, in front gedekt door het water van de Krommenije. De meesten uit deze werken dateeren van 1904 en zij waren in het jaar tevoren wederom ontworpen door het 3e Genie-Commandement hetwelk toen nog onder het bevel stond van den Overste Snijders. Er volgt in die reeks eindelijk en ten laatste nog een tweetal nevenbatterijen bij het Fort bij Marken-Binnen (1906): één, de Oostbatterij op de plek, die haar naam aanduidt, zuid-oost van het Fort en de andere, de nu geheel verdwenen Westbatterij, z.z.w. van het Fort, gedekt door het meertje De Marken.

Zooals voor de hand ligt, zijn al de hier opgesomde batterijen gemaakt naar ontwerpen van de officieren bij de Eerstaanwezenschappen van Haarlem en van Amsterdam. Een curieuze bijzonderheid daarbij, hierboven reeds aangestipt, is zeker dat enkele van die werken zijn aangelegd onder het oog van den éérsten Voorzitter, die onze Stichting Menno van Coehoorn heeft gekend, den lateren Opperbevelhebber van Land- en Zee-macht, C.J. Snijders. Mede merkwaardig is zeker in dit verband, dat het niet de eerste maal was, dat deze hoogst verdienstelijke officier zich met het bouwen van tusschenbatterijen inliet.

Want nog als kapitein en Eerstaanwezend-Ingenieur op zijn vorige standplaats Gorinchem dienende, had hij aldaar reeds richting kunnen geven aan projecten van soortgelijke werken, die in de omgeving tot stand gekomen zijn aan den Diefdijk, Meerdijk, Langedijk en Zuider-Lingedijk (de no's 5 van 1898, 4 van 1899 en 9 van 1901). Wël dient daarbij opgemerkt te worden, dat de twee tusschenbatterijen achter den Meerdijk bij Asperen reeds in 1845 waren aangelegd en verbeterd waren tusschen de jaren 1899-1906, terwijl de tusschenbatterij aan den Nieuwen Zuider Lingedijk ook in eerstgenoemd jaar was aangelegd (met wijzigingen in het tijdvak 1901-1905). Ook daar ter plaatse zal de overweging hebben gegolden dat gelet op de hoogte van de dijken de in oorlogstijd aan te leggen grondlichamen te omvangrijk zouden zijn om in redelijken tijd te worden uitgevoerd, temeer, daar, wanneer het werk in oorlogstijd zou moeten worden ondernomen de Vesting-Artillerie bezwaard zou worden met een aan inklinking en nazakking onderworpen vers opgeworpen grondlichaam, stel, dat het dijkslichaam zelf in verband met zijn waterkeerende functie in het algemeen al zou mogen worden aangetast. -

Nu bij verloop van tijd na den tweeden wereldoorlog fortten, wallen, inundatie-kaden en o.m. de tusschen- en nevenbatterijen hun defensieve waarde verloren hebben, kan men zich gemakkelijk voorstellen, hoe bijzonder ongunstig het lot van deze laatste categorie uitvalt. Menig fort kan nog behouden blijven doordat het een nuttige bestemming verkregen heeft. Doch met een neven-batterij valt al bijzonder weinig uit te richten. Immers, zulke bouwsels zijn zoo dōōr en dōōr degelijk van constructie, zoo zwaar van fundeering en zoo massaal in hun betonnen bovenbouw, dat, al moeten zij door plundering de aarden dekking vaak ontbeeren, zij sloopers diep ontzag inboezemen!

Maar toch - de toekomst ziet er voor de overgebleven tusschen-batterijen vrij somber uit. Zij worden steeds meer het "kind van de rekening", gelijk uit de bijgaande foto's wel gedemonstreerd wordt. Ook bij die objecten, welke op een veilig plekje staan, is zelfs van gering onderhoud geen sprake meer en men kijkt er nauwelijks meer naar om. Niettemin zijn zij als voortbrengselen uit een periode in de Vestingbouw, waarin met ambitie werd gestreefd naar een perfect gesloten front, compleete inundatiën en een volmaakt bestreken voorterrein, wêl waard om voor de toekomst behouden te blijven.

Alkmaar, dec. '67.

Dr. J. Belonje.

- 1) *W.E. van Dam van Isselt "De Stelling van Amsterdam", Utrecht 1910, blz. 65 evv.*
- 2) *Ik dank deze - en andere - gegevens aan de vriendelijkheid van onzen Voorzitter, den Heer L.J. Spanjaardt Speckman Generaal-majoor der Genie b.d. te 's-Gravenhage.*
- 3) *Mededeeling als voren.-- De Heer Spanjaardt Speckman voegde hieraan nog toe: "Van die minutieus opgestelde momories (uit de tachtiger jaren) heb ik er in de jaren 1935-1937 een groot aantal gezien, maar helaas kan ik er thans in het Algemeen Rijksarchief maar één terugvinden, van het Fort Vechten. Het geeft twee nevenbatterijen aan, linksachter en rechtsachter het fort bij mobilisatie te maken. Toevallig kwam ik dezer dagen een calque van het Fort Rijnauwen in het Algemeen Rijksarchief tegen, in dezelfde stijl als de tekening van Fort Vechten uit de memorie en dus waarschijnlijk gemaakt voor de memorie van fort Rijnauwen. Deze calque geeft één nevenbatterij rechts achter het fort, te maken bij mobilisatie."*

V. COURANTENKNIPSELS - ARCHIEF (vervolg)

- 659 WILLEMSTAD Verval van de vesting na opheffing, uit: Nw. Rott. Courant 20-7-1927
- 660 UTRECHT Vondst Kasteel Vredenburg, uit: Oud Utrecht, mrt. 1967
- 661 LEEUWARDEN Op 24 dec. 1842 begin gemaakt met afgraving stadswal, uit: Bouwk. Bijdr. I. 1843
- 662 MAASTRICHT Provincie restaureert fort Koning Willem I, uit: Nieuwe Limburger 24-7-27
- 663 NAARDEN Stichting Vrienden van de Vesting kocht schilderij, beleg 1673, uit: Goois Nieuws, Bussumsche Courant, 23-1-1967
- 664 's-HERTOGENBOSCH Kruithuis 350 jaar geleden gebouwd, uit: Brabants Dagblad 24-8-1967
- 665 's-HERTOGENBOSCH "Toren" van fort Orthen is historische bijzonderheid, uit: Brabants Dagblad, 9-6-1967
- 666 WILLEMSTAD Ommuurd Willemstad is uniek, uit: Eindhovens Dagblad, 7-4-1967
- 667 KINGSTON-Jamaica Vacationers walk at Fort Charles, uit: Toronto Daily Star, 27-5-1967
- 668 NAARDEN, Omleg rijksweg 1, uit: Nw. Rott. Courant, 10-8-1967
- 669 's-HERTOGENBOSCH De Schans, het werk of het fort Orthen, uit: Progr. boekje muziek festival 1967
- 670 BLOKZIJL Hollands Fortresse aan de Overwal, uit: Het Vaderland, 2-8-1967
- 671 BERGEN OP ZOOM Schets van R. Fledderus past bij karakter Ravelijn, Brabants Dagblad, 17-4-1967
- 672 NAARDEN Binnenkort begin plan "Gooimeer", uit: Haagsche Courant, 21-3-1967
- 673 BERGEN OP ZOOM Muziekschool krijgt een fort-achtig uiterlijk, 3-4-1967
- 674 LOEVESTEIN Middeleeuwse burcht kreeg nieuw aanzien na restauratie, uit: Alg. Dagblad 13-5-1967
- 675 NAARDEN Utrechtse Poort, uit: Volkskrant,

- 6-5-1967
- 676 NIEUWPOORT Nederlands kleinste stad, uit:
Nw. Rott. Courant, 5-4-1967
- 677 LOUISBOURG Canada's largest jigsaw puzzle,
uit: Toronto Daily Star, 8-7-1967
- 678 LIMBURG Honderd jaar geleden raakte Limburg
vestingsteden kwijt, uit: De Nw. Limburger
27-5-1967
- 679 MAASTRICHT De Wijker Kruittoren, uit: De Nw.
Limburger, 27-5-1967
- 680 MAASTRICHT Poorten en wallen gesloopt in
vernietigingsroes, uit: Limburgs Dagblad
25-5-1967
- 681 SURINAME Het openluchtmuseum Fort Nieuw Am-
sterdam, uit: Kontakt (Bruinzeel Pers.Ver.)
oktober 1966.
- 682 BRIELLE Over verkeer langs de Lange Singel,
uit: Nieuwe Brielse Courant, 8-9-1967
- 683 AMSTERDAM (Stelling) De Batterij in Halfweg
wordt gekocht en hersteld, uit: Haarlems
Dagblad 21-9-1967
- 684 VENLO Verdwijnt laatste gedeelte van oude
stadswal? uit: Maas-Roerbode 9-10-1967
- 685 MIDLAND (Canada), Fort Saint-Marie among
the Hurons (1640), uit: Toronto Daily Star,
9-9-1967
- 686 DURBAN (Natal S.A.) Ou Forte van Natal, uit
Personeelsblad Archiefdienst Pretoria, sept.
1967
- 687 RHIJNAUWEN Fort Universiteit koopt fort,
uit: Utrechts Nieuwsblad 2-6-1966
- 688 SAS VAN GENT Van schutsluis tot industrie-
centrum, uit: Zeeuws Tijdschrift, febr. 1953
- 689 IJMOND NOORD Uitbreiding Hoogovenbedrijf,
uit: De Ingenieur 1-12-1967
- 690 RHIJNAUWEN Fort Vragen in de Kamer over
het behoud van het fort als monument, uit:
Het Vaderland, 29-11-1967
- 691 ZWOLLE Voortgang restauratie-werkzaamheden
aan de oude stadsmuur, uit: Zwolse Courant,
24-5-1967

- 692 RHIJNAUWEN Fort gaat naar rijksuniversiteit, uit: Utrechts Nieuwsblad 21-12-1967
- 693 PRETORIA (S.A.) Fort Klapperkop: Gister en vandaag, uit: Bulletin 14 Stigting Simon van der Stel (R.S.A.) 1967
- 694 BERGEN OP ZOOM Nieuwe muziekschool nu gesitueerd op Ravelijn, uit: Brabants Nieuwsblad, 29-3-1967
- 695 BERGEN OP ZOOM Bezwaar tegen bebouwing Ravelijn in de Gemeenteraad, uit: Brabants Nieuwsblad 2-1-1968
- 696 RHIJNAUWEN Stichting Recreatie vraagt behoud van het Fort, uit: Het Vaderland, 27-12-1967
- 697 BERGEN OP ZOOM "Menno van Coehoorn" tegen muziekschool op Ravelijn, uit: Brabants Nieuwsblad, 16-1-1968
- 698 BERGEN OP ZOOM "Menno van Coehoorn" werd correct geïnformeerd, uit: Brabants Nieuwsblad 17-1-1968
- 699 RHIJNAUWEN Fort bedreigd door rijksuniversiteit, uit: Utrechts Nieuwsblad 20-1-1968
- 700 RHIJNAUWEN Pleidooi voor behoud van het fort, uit: Nw. Rott. Courant 28-12-1967

VI. PUBLICATIES

Zolang de voorraad strekt, zijn onderstaande uitgaven verkrijgbaar, door aanvraag bij het secretariaat, ONDER GELIJKTIJDIGE OVERSCHRIJVING van het geldende bedrag op girorekening 63844, t.n.v. de Stichting te OEGSTGEEST.

Plaatwerk "De Wallen van Naarden" nog uitverkocht	f 10,--
Plan Oud-Ned. Vestingselstel	" 0,75
Plan Nieuw-Ned. Vestingstelsel met toelichting	" 0,75
Jaarverslagen 1932 t/m 1967 (voor zover nog voorhanden) per stuk	" 0,25

Register op de jaarverslagen 1932-1955	f	0,25
Register op de jaarverslagen 1956-1966	"	0,25
Overdrukken per stuk (volgende onderwerpen)	"	0,15
Dr. J. Belonje	"Linie van Beverwijk"	
idem,	"Een oud kruitmagazijn bezuiden Spaarnwoude"	
idem,	"Johan van Rijswijck" Generaal der Fortificatiën	
idem,	"Het werk aan het IJ vōor Diemerdam"	
Mr. G. Overdiep	"Het Huis Ruinen"	

ATLAS van historische vestingwerken
in Nederland:

I.		Groningen-Friesland-Drente en Algemene Inleiding	" 10,50
II.	a.	Overijssel	" 2,50
	b.	Gelderland	" 3,50
III.	a.	Utrecht	" 3,50
	b.	Noord-Holland	" 5,--
		Algemene Inleiding (afzonderlijk)	" 1,--

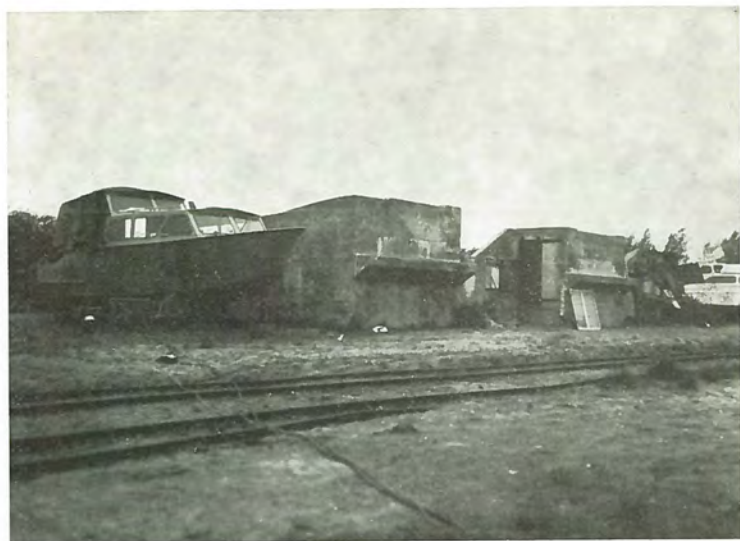
Voor anderen dan de donateurs en begunstigers zijn de prijzen van de ATLAS respectievelijk: f 15,--, f 4,--, f 5,--, f 5,50, f 7,-- en f 2,-- franco huis.

— I N H O U D —

blz.

Inleiding	5
Besturen	8
Jaarverslag van het Hoofdbestuur	11
Financiëel overzicht	14
Studie-commissie	17
Correspondenten	18
Contacten - Propaganda - enz.	19
Donateurs	22
Begunstigers	22
Excursie	24
Schenkeningen	25
Ontvangen jaarverslagen	27
Ontvangen periodieken	27
Mededelingen over historische vestingwerken	28
Groningen	28
Friesland	29
Gelderland	29
Utrecht	32

Noord-Holland	34
Zuid-Holland	37
Zeeland	38
Noord-Brabant	39
Limburg	46
Besluit	47
Bijlagen:	
I. Adreslijst Bestuur en Correspondenten ..	48
II. Geschriften van W.H. Schukking	51
III. Het fort bij Rijnauwen	55
IV. Neven- of tusschenbatterijen	57
V. Courantenknipsel-archief	65
VI. Publicaties	67

Nevenbatterij ten noorden van het fort bij Penningsveer, 1967.

(Foto J. Belonje)

Nevenbatterij ten zuiden van het fort aan den Ham

Zij, die in hun laatste wilsbeschikking de STICHTING MENNO VAN COEHOORN willen gedenken, worden er aan herinnerd, dat de Stichting gevestigd is te AMSTERDAM, ten kantore van Notaris mr. A.M. Benders en is opgericht op 18 april 1932.

De Stichting werd, met machtiging van de Directeur der Rijksbelastingen te Amsterdam, d.d. 17 september 1959, nr. R.9/821, door de Inspectie der Registratie en Successie te Amsterdam toegelaten als rechtspersoon, bedoeld in art. 24.1.a1. 4 der Successiewet 1956.

Het secretariaat van de Stichting is gevestigd: Frans Halslaan 51 te OEGSTGEEST.